

De deelgemeenten vanuit de pastorie bekeken

Inleiding

Er blijkt al heel wat gepubliceerd over de 19de- en 20ste-eeuwse religieuze geschiedenis van landelijk Vlaanderen. Er zijn niet alleen overzichtswerken voorhanden (Van Isacker, Cloet, Art, Van Haver), ook de geschiedenis van de parochies van sommige Deinse deelgemeenten is reeds in detail beschreven (Michem, Neyrinck, Kerckhaert, Van Steenkiste, Maes, Vandenbrande). In dit hoofdstuk wordt getracht enkele algemene lijnen binnen die geschiedenis te onderkennen, op basis van de literatuur, gegevens uit het Gentse bisschoppelijke archief, de Rijksarchieven en enkele parochiearchieven. De nadruk ligt op de tijd voor Wereldoorlog I en de wereld wordt bekeken vanuit het standpunt van de pastoor.

Tot lang na het midden van de 19de eeuw moet de Kerk haar activiteiten ontplooiën temidden van mensen die voor het merendeel op de eerste plaats trachten te overleven door een combinatie van landbouw en huisnijverheid of seizoensarbeid, temidden van een schaarste-economie. Dat is niet nieuw voor haar, integendeel. Doorheen de eeuwen is een osmose opgetreden tussen de kerkelijke organisatie en de plattelandsbeschaving, waardoor ze perfect op elkaar inspelen, in die mate dat de 'prochie' en de plaatselijke gemeenschap in de geest van de mensen samenvallen, en het kerkklimaat als een natuurlijk gegeven wordt beschouwd. Tot en met de frequentie van de kerkelijke feestdagen is afgestemd op het ritme van de natuur en de landbouwactiviteiten, het angelusklokje deelt de dag in; men wordt in de kerk geboren, trouwt er, en wordt op het 'kerkhof' begraven.

Dit evenwicht wordt een eerste maal verstoord door de politieke revoluties van het einde van de 18de eeuw, vooral tijdens de 'beloken tijd', wanneer de katholieke eredienst door de Franse bezetter afgeschaft wordt en tot en met de kruisen van de torens moeten verwijderd worden. De Kerk zal zich na het Concordaat (1801) en vooral vanaf de Belgische onafhankelijkheid snel van die aanslag herstellen en met veel vuur een soort van nieuw evangelisatie-offensief inzetten, het zogenaamde katholieke *réveil*. Het gaat om een restauratie, maar naarmate de eeuw vordert worden in de pastoraal nieuwe accenten gelegd.

In de tweede helft van de 19de eeuw, na de grote crisis, gaat de tegenstelling tussen een seculariserende Staat en een behoudsgezinde Kerk sterker op het voorplan komen: internationaal door de verschillende 'culturele oorlogen' en de val van pauselijk Rome (1870), nationaal met het aan de macht komen van liberale kabinetten. Op lokaal vlak vormt de eerste schoolstrijd (1879-1884) het hoogtepunt in die confrontatie.

Eenmaal de katholieke partij weer aan de macht (1884) en het algemeen meervoudig stemrecht ingevoerd (1893) tracht de Kerk die gunstige constellatie te bestendigen door het oprichten van sociale werken. Dit snijdt het socialisme alvast op het platteland de pas af, maar verplicht de Kerk zich, in tegenstelling tot wat in de Syllabus errorum staat, gedeeltelijk met de vooruitgang te verzoenen. De daaropvolgende 'moderniserende verzuiling' kent haar hoogtepunt tijdens het interbellum, en blijft op vele plaatsen duren tot in de jaren vijftig van de twintigste eeuw. Met de plotse stijging van de welvaart en het tweede Vaticaans Concilie in de jaren zestig lijkt niets meer zoals het vroeger was: de *toga talaris* (de *toga talaris*) die begin 19de eeuw slechts met tegenzin door sommige herders was aangetrokken, wordt nu afgelegd en vervangen door de '*clergy man*': dan eindigt ook dit overzicht. Sleutelfiguur binnen de lokale kerkelijke geschiedenis was immers de pastoor: laten we het verloop van de gebeurtenissen daarom vanuit zijn standpunt vertellen. Maar vooreerst: een kort groepsportret.

Pastoor te lande: een eenzaam beroep. [ev. in kader: enkele figuren in detail: dutry de stichter, michem, de historicus, De Craene, de dichter, Gaublonne?)]

Slechts op twee van de hier besproken parochies kon de pastoor rekenen op de medewerking van een 'onderpastoor': in Vinkt (van in 1768; en niet tussen 1816 en 1821, Michem, 47-48) en Astene (vanaf 1867, RAG, Astene, GRV 1832-1846, 1090, 13/9/1845 en 1864-1869, 1092, 16/2/1867). In 1867 vraagt het gemeentebestuur en de kerkfabriek van Meigem om een onderpastoor, maar dit wordt niet toegestaan (RAG, PA 1850-1870, 1794/2-3). Vanaf 1834 is de onderpastoor van OLV Deinze in Bachte werkzaam (PB BML, 43, 45): hij draagt er wekelijks een gelezen mis op (PB BML 61, 62 en 63, 1848; voordien werd Bachte bediend door de pastoor van St. Maria Leerne (dv 1803), in 1898 krijgt Bachte een eigen, residerende pastoor). De dekens vragen rond 1850 bij hun bezoek of ze gehoorzaam, eerbiedig en vreedzaam zijn, goed studeren, de pastoor aflossen wanneer hij dat vraagt, minstens om

het jaar op retraite gaan, en niet teveel 'uitgaan', zeker niet bij leken. In 1870 worden ze verondersteld 'theologische conferenties' te beleggen met collega's uit andere parochies, in 1890 worden ze eraan herinnerd in elke zondagsmis voor de catechismus te moeten instaan. De onderpastoors werkzaam in de Deinse deelgemeenten lijken die verplichtingen steeds getrouw te zijn nagekomen. Alleen deze bedrijvig te Vinkt in 1815 moet volgens de deken verplaatst en vervangen worden wegens 'te bazig' (Bez 11, dekenij Nevele, 20/1/1815; het gaat waarschijnlijk om Francies Inghels, ° 1775, 1811-1815, Michem, 58). In 1835 lijken pastoor Groverman (° 1796, 1831-1843, Michem, 49) en onderpastoor Augustien van Hee (° 1793, 1833-1836, Michem 59) wat vooringenomen te staan tegenover elkaar ("Intimam illam amicitiam inter pastorem et vicepastorem minuit aliqua mutua preventio: conabor illam sapire, quia ambo sunt vere probi sacerdotes", dv 1835), maar in 1838 komen pastoor en (de nieuwe) onderpastoor (Jozef van Scheerdijck, 1836-1839, Michem, 59) weer goed overeen ("...sunt valde concordēs", dv 1838). In 1852 blijkt onderpastoor Jozef Hoogstoel (1850-1860, nadien pastoor te Grammene, Michem, 59) een eigen woonst te hebben (dv 1852). In 1883 stelt de hulppriester zich 'te onafhankelijk' op tov de pastoor ("nimis independens", dv 1883; het gaat over Leo Sicotti, 1879-1883, Michem, 59) die daarom om een andere vraagt, en die ook krijgt (Thomas van Dooren, 1884-1886, Michem, 59). Niet alle onderpastoors verlaten inderdaad hun pastoor in peis en vree. Pastoor Van Hulle van Wontergem, voordien onderpastoor te Heusden, zou graag de afgedankte kruisweg van zijn vroegere parochie voor zijn straatarme kerk in de wacht slepen, maar omdat hij blijkbaar de pastorij van Heusden met slaande deuren verlaten had, vraagt hij de bisschop voor hem tussen te komen, zoniet maakt hij geen kans bij zijn vroegere confrater (PB Wontergem 17, 18/1/1850). Onderpastoor Verstraeten, erg geliefd bij de parochianen, behoorde samen met o.a. de koster en drie leden van de kerkraad tot de oorlogsslachtoffers van mei 1940 (Michem, 63; Vandenbrande, 176-177). De onderpastoor van Astene duikt maar op in de het begin van de 20ste eeuw, nav een conflict met de plaatselijke adel (zie infra).

Maar de meeste pastoors stonden er dus alleen voor. Velen verslijten meer dan één toog op de parochie en sterven in het harnas: van de 146 pastoors (1800-1980) vermeld bij Michem (bijdragen, 1984, 195-254) blijven er 27 twintig jaar of langer in dezelfde parochie wonen, en evenveel vinden er hun sterfbed. Vooral Wontergem valt hier op: één pastoor, d'Anvers, verbleef er 53 jaar (1793-1846), en alle pastoors stierven er, tot in 1952, ter plaatse. Meer dan twee op drie van de pastoors der Deinse deelgemeenten waren geboren op het platteland, 27 stamden uit een kleine stad als Oudenaarde, Eeklo of Aalst, 16 waren Gentenaar. De meesten kenden 'den buiten' dus van huize uit, vier pastoors (Leonard Bogaert, ° Meigem, 1803, pastoor te Grammene van 1848 tot 1860; Aloïs de Jaeger, ° Bachte Maria Leerne 1910, pastoor van Meigem van 1958 tot 1962; Bernard van Nieuwenburg, ° Meigem 1768, pastoor van Vinkt van 1816 tot 1821) en drie Vinktse onderpastoors kwamen zelfs bijna terug thuis, vermits ze in Groot-Deinze hun jeugd hadden doorgebracht. Het waren allemaal 'gestudeerde' mensen: humaniora, twee jaar filosofie en twee jaar theologie. Aanvankelijk vinden we nogal wat religieuzen terug op de pastorie, bv. te Grammene, Meigem en Wontergem. Dat had te maken met het gegeven dat voor de Franse periode bv. de norbertijnerabdij van Drongen patroon was van o.a. Wontergem en er eigen mensen als pastoor aanstelde, en ook omdat na de opheffing van de orden in de jaren negentig van de 18de eeuw en de oproep van bisschop Fallot de Beaumont in 1806, sommige dakloze religieuzen zich voor de parochiedienst aanboden: Jan Antoon Vlaeming, norbertijn, pastoor te Grammene 1808-1814, Philippe Van der Meersch, franciscaan, pastoor te Grammene 1814-1848, Louis Jacques Stichelbaut, norbertijn, pastoor te Meigem, 1802-1826, Johannes Livinus d'Anvers, norbertijn, pastoor te Wontergem, tot 1846. Iets wat dankbaar werd aangenomen, want er heerste priesterschaarste tot in de jaren dertig, en dat had dan weer voor gevolg dat sommige pastoors wel heel lang in dienst moesten blijven. Zo wordt de hierboven vermelde d'Anvers al in 1832 door de deken 'een eerbiedwaardige ouderling, nog kras voor zijn jaren' genoemd, maar in 1839 lijdt de meer dan tachtigjarige herder aan een bijna volledig geheugenverlies en is hij niet meer tot preken in staat. (DV Wontergem, 1832, 1839; PB n°8). Ook Vinkt heeft in die eerste jaren na het Concordaat een erg oude pastoor: Henricus Bartholomeus Van Balen, ° 1729, sinds 1764 aangesteld en dat tot 1811: de man is dan 82! (Michem, p.41). Gelijkaardige toestanden ook later, wanneer er van priestertekort nochtans geen sprake was: in Gottem (DV 1856), in Astene (DV 1912), in Grammene (PB n°93 en 99, 1941) en in Meigem in 1949 (PB n°73). In die gevallen kan de pensioenregeling een rol gespeeld hebben: in de Nederlandse tijd moest men 50 jaar dienst hebben wilde men zijn volledige wedde als rustpensioen genieten, vanaf 1849 is nog 40 jaar vereist, vanaf 1900: 30 (Art, structuren, 135 noot 121). Wie vervroegd op rust wilde gesteld worden wegens ziekte kon aanspraak maken op een bisschoppelijke toelage, geput uit het 'aerarium cleri', een soort pensioenkas avant la lettre, gespijsd door de jaarlijkse bijdragen van de geestelijken zelf. Aangrijpend in dit verband is de brief van pastoor Buysse (° 1805), die op 26/9/1854 zijn pensioen aanvraagt, na 31 jaren dienst, waarvan 22 te Zeveren. "Eyndelijk ben ik den 26 juny 1832 benoemt en weynige dagen daernaer in dienst getreden als pastor ofte desservant in de gemeente Zeveren, provincie Oost-Vlaenderen, district Gend, canton Deynze, alwaer ik in het jaer 1841 door een geraecktheyd ofte een

lichaamsberoerte hebbe geslaegen geweest en bijna geheel mijn gehoor hebbe verloren. Deze doovigheid alsook leerigheid in het hoofd is my voor een groot deel bij gebleven en is met de jaeren nog aengegroyt. Zijne hoogweirdigheyt heeft van in january 1852 geraedig geoordeelt mij eenen coadjutor te zenden en inderdaed zonder dezen was den pastorelen dienst mij niet wel meer mogelijk. Mijne eygene ondervinding leert mij, de doctors Boddaert te Deynze en andere doctoren die ik hebbe geconsulteert over deze kwaele en die hunne konsten, kennissen en middelen vrugteloos hebben in het werk gestelt, zeggen mij dat er meer perykel ofte gevaer is van met den ouderdom te verergeren als dat er hope is van te verbeteren. Van de echtheit ofte waerheyt dezer zaeke zouden er vele kunnen getuygenisse geven waere het hun georloft" (PB Zeveren, 28).

Dermate bejaarde of zieke bedienaren werden in hun laatste jaren meestal bijgestaan door een coadjutor, een jonge priester. Die valt soms zo in de smaak van de parochianen, dat ze een petitie aan de bisschop richten om hem als opvolger aan te duiden, zoals te Zeveren, rond 1900 (PB n°66). Coadjutor Vandenabeele had dan ook veel gerealiseerd (en moet blijkbaar van rijken huize geweest zijn): hij liet op eigen kosten een klooster bouwen "alwaar de christene jeugd van Zeveren een godsdienstig onderwijs en eene goede opvoeding ontvangt", hij bracht de Congregatie van de H.Maagd en de Congregatie de 'ware St.Amanduszonen' "waarvan omtrent al de jongelingen der gemeente deelmaken" tot bloei en gaf hen bovendien een vlag. Ook het gilde van St.Amandus "welke nog nooit zoovele leden telde als tegenwoordig", de [derde]"orde van St.Franciscus", de "Bond der oude reitritanten" (die ook al een "kostelijken standaard" gekregen heeft) kunnen alleen maar goed van hem vertellen. Bovendien heeft hij een "leesbibliotheek van geestelijke en leerrijke boeken welke door de ingezetenen van Zeveren zoo gretig gelezen worden" ingericht. Getekend: burgemeester, schepenen en raadsleden en een zestigtal inwoners. [ill.]

Ook helemaal op het einde van de 20ste eeuw komen de religieuzen, opnieuw meestal wegens het toenemende priestertekort, de parochies te hulp: Omer de Smet, scheutist is van 1979 tot 1981 pastoor te Bachte en wordt er opgevolgd door Julien Standaert, redemptorist; Cyriel Andries, kapucijn, is sinds 1971 pastoor te Grammene; Louis van Voorde, franciscaan, is tussen 1935 en 1952 pastoor van Wontergem.

Maar in de meeste gevallen kregen de parochianen te maken met 'wereldheren', seculiere priesters die voor 1835 na 10 à 12 jaar vicariaat tot pastoor werden benoemd, en die, na 1835, na een twintigtal jaren leraar en onderpastoor geweest te zijn een parochie kregen toegewezen: de modale pastoor is dus steeds minstens zo'n 45 jaar oud bij zijn eerste benoeming. De bisschoppen trachten hun solitaire bestaan wat te doorbreken door vanaf de jaren dertig te laten deelnemen aan conferenties, waar ze samen van hogerhand opgelegde theologische thema's zouden bespreken. Het wordt geen onverdeelde succes, tenzij ze omgebogen worden tot vriendenbijeenkomsten, zoals de pastoors van Vinkt, Meigem, Zeveren en Poesele deden in 1838: "potius amicitiae quam conferentiae causa conveniunt" (Dek Nevele, algemene opmerkingen bij dv 1838). In 1841 luidt het dat de conferenties bijna overal 'slapen' ('fere ubique dormiunt', ibid.,1841) en de deken raadt aan, wil men ze weer wakker maken, de deelnemers zelf het gespreksthema te laten kiezen. Meer vrijheid dus, 'sed libertas bene intellecta' (ibid, 1845). Rond 1900 duiken die conferenties weer op: de pastoor van Wontergem woont ze niet regelmatig bij en ook die van Gottem en Grammene sturen dikwijls hun kat (dv 1912).

De inhuldiging, woonomstandigheden en inkomsten.

De aankomst van een nieuwe pastoor bracht in de hier bestudeerde periode, en op sommige plaatsen ook nog later, de hele parochie in rep en roer. De nieuwe herder wordt aan de gemeentegrenzen door zowat de hele gemeenteraad en/of de leden van de kerkfabriek opgewacht en in open koets of later in de auto stoetsgewijs, met ev. de fanfare op kop gevolgd door alle kerkelijke verenigingen, soms praalwagens en begeleid door ruiters, naar de kerk gevoerd. Straten en huizen zijn versierd, dikwijls met in rijm gestelde wensen. Zo luidde het bij de intrede van Pastoor Reyns te Vinkt in 1928: "Welkom herder uit vol gemoed!/Doet uw diensten kort en goed./'s'Heeren woord spreek het met kracht/ In den biechtstoel wees ons zacht/" etc. (Vandenbrande, p.189; een gelijkaardige 'Welkomstgroet' voor pastoor Van Hulle, Wontergem 1846 in UG, CB, G11499 – opnemen als illustratie?). Eenmaal bij de kerk gekomen krijgt de nieuwe pastor de sleutels van de kerk overhandigd en volgt de canonieke installatie door de deken, in aanwezigheid van een stampvolle kerk. De nieuwe pastoor geeft zijn eerste preek en krijgt meestal ook een welkomstgeschenk vanwege de parochianen aangeboden. Dat was zo het geval in Bachte met Alfred Deshayes in 1924, met Edmond Hoge in 1943, maar ook nog met Leo de Pillecyn in 1967 en Julien Standaert in 1981 (neirinck, p. 115 e.v.), of in Bachte Maria Leerne bij de inhuldiging van Basiel de Craene in 1931 en van Achiël Michiels in 1938 (kerckaert,BML, p.82 en 85), of ook nog in Vinkt tijdens de tussenoorlog(Vandenbrande, p.171-173). Na de plechtigheid kan de nieuwe herder zijn intrek nemen in de pastorie.

De gemeente staat in voor de huisvesting van de pastoor, geen geringe uitgave gezien het in de 19de eeuw dikwijls krappe budget van de kleine dorpen. Daarom misschien weigert de burgemeester van

St. Martens Leerne in 1835 de pastorij te herstellen (DV 1835), en blijkt die van Grammene in 1839 opgekalefaterd op kosten van de kerkfabriek (DV 1839). Bij de verbeteringswerken in 1894-1898 springt de provincie bij (RAB, 1/3777/3). Ondanks het feit dat de staat in 1837 reeds bereid was de bouw van een nieuwe pastorie te subsidiëren blijft het in Gottem wachten tot een gift van 8000 F van pastoor Braem in 1859 vooraleer eraan begonnen wordt (PB n° 12 en 27), en in 1891 en andermaal in 1922 en 1951 is men aan herstellen toe (RAB,PA, 1/3347/1, 1891-4; 1.857.073.54; PAOV, 1/7215/24; P.A. Gottem, *registrum memoriale*, p.20). De gemeente Astene betaalt de huur van het pastoorshuis (ook nog lang na 1840 toen nochtans besloten was een nieuwe pastorie te bouwen) maar wanneer de Deinse eigenaar De Beil in 1850 de huur van 275 naar 300F per jaar optrekt besluit 'het enige gemeentebestuur in Vlaanderen zonder eigen pastorie' er dan toch maar een te bouwen op geschonken grond (kostprijs: 7200 F). (maes, pp. 29 en 31). In 1888-1891 is ze aan restauratie toe (RAB, 1/2711/7). Ook elders dient er gebouwd: in Meigem was de oude priesterage onder de Fransen aangeslagen en verkocht, en moest een nieuwe gebouwd en, in 1900: herbouwd. Ze wordt vernield, ditmaal door de Duitse soldaten in 1918; er komt weer een nieuwe in 1920 (kostprijs: 12.256 F) (Van Braekel, p.14). In Vinkt diende de pastorie heropgebouwd in 1820 (1700 gulden) en volledig vernieuwd in 1902 (13.716 F) en in St. Maria Leerne komt er in 1853 een nieuw onderkomen voor de parochieherder. (kerckhaert, p.67). In 1857 en 1880 krijgt de gemeente Zeveren een provinciale subsidie voor het herstel van de pastorie (RAG, Zeveren, 1207X; RAB, 1/2506/61, 1/2456/1). In Wontergem, waar al van in 1853 gesignaleerd werd dat er iets mee moest gebeuren (RAG, Wontergem, 1 jaarverslagen) bouwt (1862-1873) en herbouwt (1895, PA Wontergem, *registrum pastorale* 12/1/1894 en 20/6/1895) men de pastorie (RAB,1/2392/1 en 1/3667/1; RAG, Wontergem, 1, jaarverslagen). Het parochie-archief van St. Martens Leerne bewaart een schriftje met daarin het relaas door pastoor de Paepe over de peripetieën rond de bouw van een nieuwe pastorie... uit 1962 (PA SML, 25).

De Staat had er zich in de Franse tijd ook toe verbonden met de hulp van de gemeenten in het onderhoud van de 'bedienaren van de eredienst' te voorzien, als schadevergoeding voor de door de Revolutie voor de Kerk verloren gegane goederen en als bezoldiging voor bewezen dienst. Bij het einde van de Nederlandse Tijd krijgen de pastoors van de hier besproken kleine parochies 375 gulden van staatswege en 150 van de gemeente, de onderpastoors 100 van de Staat en 250 van de gemeente (Art. structuren,132). Een KB uit 1834 brengt de staatsbezoldiging op resp. 787,5 en 210 F. Een wet van 1837 brengt de staatswedde van de onderpastoor op 500 F. In 1864 komt er opslag: voortaan krijgen de pastoors, naargelang hun leeftijd, 950 à 1200 F, de onderpastoors: 600 à 800 F. Vanaf 1900 betaalt de centrale opverheid 1000 à 1400 F aan pastoors en 800 à 1000 F aan onderpastoors (*Exposé de la situation du Royaume, 1861-1875, I, p.728*).

De gemeente gaf de pastoor in sommige gevallen bovenop zijn staatswedde een toelage, zoals te Astene in 1846, 200 F, om te bineren (maes, 29). Maar belangrijker dan dat, en wat het verschil maakte tussen een 'vette' en een 'magere' parochie waren de giften in natura van de boeren – in Vinkt ging er tijdens het interbellum bij iedere slachting een deel naar de pastorij (vandenbrande 175)- de schaalopbrengsten en de casualia: dat wat werd betaald voor de diensten en waarvan steeds een deel naar de pastoor ging. Zo staat het casueel van Gottem bekend als 'paucissima' (zeer mager), dat van Astene beloopt 1200 F per jaar (BB ca 1850), dat van Vinkt in 1852: 800 F (DV 1852), en in Zeveren, in 1899, kan de pastoor wegens hoogoplopende dokterskosten zijn schulden niet betalen (PB n°63). De armoede van de parochianen had dus duidelijk zijn weerslag op het inkomen van pastoor en kerkfabriek: minder geld bij omhalingen en in de offerblokken, minder diensten van eerste klas (de tariefindeling van de kerkdiensten werd pas na het 2^e Vaticaans Concilie afgeschaft), minder 'fundaties' (schenkingen van grond of kapitaal waarvan de pacht of rente diende om missen te lezen). Tot de weddeverhoging van 1864 was iedereen het erover eens dat de staatsbezoldiging aan de lage kant was, wat de geestelijkheid te afhankelijk maakte van de lokale situatie. Slechts wie van huize uit rijk was kon aan goede werken doen, in alle andere gevallen was de herder even arm als zijn schapen. De aan- of afwezigheid van een goedgezind gemeentebestuur of van een vrijgeveige kasteelheer kon een verschil maken, of een testamentaire beschikking van een gefortuneerde voorganger. Ook de aanwezigheid van belangrijke relieken van een 'sterke' heilige kon bedevaarders aantrekken, wat weer inkomsten betekende door offerandes en inschrijvingen in het broederschap. Zo gaat men naar het H. Kruis of St. Job in Astene (Maes,27; Van den Abeele Bijdr., 1942, 75-84)), naar de vijf wonden of naar St Eutropius in Gottem (RSP 1871 en 1888), naar St. Jan in Grammene (PB Grammene 23,29,37), naar OLV Raasboom in St Maria Leerne (kerckhaert, 85), naar St. Antonius of de H. Apollonia in St. Martens Leerne (Bollaert LvN 1987), naar St Bartolomeus in Vinkt (RSP 1877), naar St. Amandus te Zeveren of, nog altijd, naar Bachte-Grot (Neyrinck, 177-181). In Wontergem werd in 1848 nav de crisis een broederschap met ommegang ter ere van de H. Macharius ingericht (PA Wontergem, *registrum pastorale*, p.14). Te Meigem is sinds de jaren dertig van de 20ste eeuw tot op vandaag de Bloedprocessie een trekpleister (Bauwens, Van Nevel, Vanwildemeersch)

De ene parochie is dus duidelijk de andere niet en het is dan ook geen wonder dat wie op een goede plaats stond, daar ook liever bleef zolang hij dat wou. De 'organieke artikelen' –een bijvoegsel aan het

Concordaat dat nooit door de paus werd goedgekeurd- bepaalden echter dat enkel pastoors van parochies gevestigd in de hoofdplaats van een vrederegerechtanton inamovibel waren, onafzetbaar door de bisschop tenzij zwaarwichtige redenen. Daar werd in de jaren dertig van de 19de eeuw nog door de pastoors van de dekenij Nevele –dus ook door die van de Deinse deelgemeenten- tegen geprotesteerd. In aansluiting op hun kapittelvergadering van 30 juli 1839 te Nevele vragen ze per brief van 9 september van hetzelfde jaar aan bisschop Delebecque waarom die Franse dwangmaatregel niet werd herroepen, want strijdig met de besluiten van het concilie van Trente die bepaalden dat iedere ‘parochus inamovibilis’ was, dus ook de zogenaamde ‘succursalist’- een term bedacht door Napoleon om alle niet in de kantonhoofdplaats bedrijvige kerkbedienaren aan te duiden. Monseigneur antwoordt fijntjes dat het nooit zijn bedoeling zal zijn om een succursalist tegen zijn zin naar een andere parochie te verplaatsen. Het lijkt hem in die zaak, gezien ‘de gebruiken van onze voorgangers, de toestand in de andere bisdommen en het stilzwijgen van de H. Stoel’ beter de zaken te laten zoals ze zijn (Bez 11, dekenij Nevele, 9/9/1839). Pastoor Bettens van Astene zou nochtans zeven jaar later ondervinden dat ‘tegen zijn zin’ met een korrel zout diende genomen te worden, daarover straks meer.

Een eerste zorg: de kerk...

Fallot de Beaumont had bij reglement van 19 november 1806 de kerkfabrieken op een nieuwe leest heringesteld. De bisschop benoemde op voorstel van de pastoor drie notabelen, de prefect stelde er twee bijkomende aan, pastoor en burgemeester maakten ex officio deel uit van de kerkraad, die in principe om de drie jaar moest hernieuwd worden. (Lijsten van leden bij Neirinck 208-212 voor Bachte, bij Michem voor Vinkt, p 69). Dat laatste gebeurde te weinig –zoveel kandidaten waren er nu ook weer niet in de kleine gemeenten- zodat in 1849 (liberaal kabinet!) een K.B. verscheen waarbij alle kerkraden die niet reglementair waren samengesteld moesten ontbonden en vervangen worden (Michem, pp.68-69; Neirinck, 71). De kerkfabriek diende in te staan voor het onderhoud van het kerkgebouw en beheerde daartoe de inkomsten uit kerkelijke goederen, schenkingen, diensten e.d.m. maar in de praktijk was in de ogen van de bisschop de pastoor de uiteindelijke verantwoordelijke voor de goede gang van zaken. Velen aanzagen het ook als hun eerste, zoniet belangrijkste opdracht (zie bv. Michem over Vinkt, passim; Neirinck over Bachte, 150-170. Vbn van inkomsten uitgaven kerkfabriek Kerkhaert, p.67 n Neirinck, 221-). Het eerste item dat door de deken bij zijn driejaarlijks bezoek werd aangesneden betrof trouwens de toestand van de kerk, de kerkgewaden, de H. Vaten en wat dies meer zij.

Vele kerken hadden zwaar te lijden gehad onder het Frans bewind: klokken waren weggevoerd, het meubilair en de kerkgoederen openbaar verkocht, heiligdommen ontwijfd. Het DV van 1803 meldt nochtans dat wat de hier besproken parochies aangaat de meeste kerken het allemaal nog goed doorstaan hebben – waarschijnlijk mede dank zij de inzet van de parochianen zoals die van Vinkt die alle meubilair opkochten om het later aan de kerk terug te schenken (Michem,16). De kerkmeesters van Gottem slagen erin aangeslagen goed terug te krijgen ((RAG, Schelde, 2325/17, 21/12/1804-17/6/1805), en ook die van Wontergem en Grammene proberen vroeger kerkgoed terug in handen te krijgen (RAG, Schelde, D/1-3350/26, 1812; D/1-4510/5, 1812-1813; D/1-2250/41, 1808). De kerken van Gottem, Grammene, Meigem, St. Maria Lerne, St.Martens-Lerne, Vinkt en Wontergem verkeren ‘in goede staat’. Enkel Astene dient dringend hersteld –‘potius stabulum quam templum’ luidt het in 1815- en Zeveren en Grammene hebben geen klok. Dat laatste is in 1809, ondanks de armoe van gemeente en de fabriek, opgelost en in 1815 krijgt de pastoor van Grammene een pluim voor het goede onderhoud van het bedehuis. In 1852 wordt een subsidie gevraagd voor het herstel van het dak, in de nacht van 2 op 3 maart 1852 werd er ingebroken (RAG, Grammene, 1, beslissingen). De kerk komt nog eens in het nieuws in 1902, wanneer ze beschadigd werd ‘par des malfaiteurs nocturnes’ en een ‘zélatrice’ uit Beveren-Waas een oproep lanceert om bijdragen voor het herstel te schenken, want kerk en gemeente zijn nog altijd te arm om dat zelf te bekostigen (UB, VI Bl II G.38). Ook Wontergem blijkt zeer arm te zijn. In 1841 dient de kerktoren gerepareerd, in 1846 heet het dat de kerk te klein is en het dak dringend dient hersteld te worden, in 1850: idem (RAG, Wontergem, 1: jaarverslagen). In datzelfde jaar bedelt pastoor Van Hulle om de afgevoerde kruisweg-staties van Heusden en zegt nooit geweten te hebben dat er zo’n arme kerken als de zijne in België bestonden (“*mea ecclesia, cujus inopia tanta est, ut numquam credidissem talem in nostro Belgio posse invenire*”) (PB, n°17, pastoor aan bisschop, 1850). Pas in 1859 is er een nieuwe kerk kunnen gebouwd worden dank zij overheidssubsidie, maar in 1864 is die nog niet van de nodige meubels voorzien (RAG, Wontergem, 1, jaarverslagen; PB 11 en 19; RSP 1870; PA Wontergem Registrum pastorale, p.34). In 1890-1893 subsidieert de provincie herstellingswerken en in 1897-1899 kunnen er twee zijaltaren aan het meubilair worden toegevoegd (RAB,1/3101/3 en 1/3778/5). Zeveren blijft lang een probleem: in 1815 geeft de deken te kennen dat (de buitenkant van) de kerk moet gewit worden (voor WO I werden alle

kerken in de streek gewit, nadien, tot spijt van C. Buysse, niet meer), in 1832 wordt ze te donker genoemd, in 1843: 'multa desunt' (DV 1815,1832, 1843, P.B. 40 en 41). In 1859 beslist de kerkraad, hierin door de meerderheid van de gemeenteraad bijgetreden, dat er een nieuwe kerk moet gebouwd worden. De gouverneur laat weten dat zolang de gemeente geen betamelijk schoolgebouw heeft laten optrekken er geen sprake van kan zijn dat ze haar financiën zou besteden aan de nieuwe kerk. Het zal duren tot 1869 voor de school en onderwijzerswoning er komen. De kerkraad ziet af van de gemeentelijke subsidie (2200 F) en heeft in 1863 een nieuwe kerk (27.693 F; met zeer veel moeite samengebracht door de pastoor: zie de collecteboekjes in PA Zeveren, archiefdoos 1) (Van Steenkiste, LvN 1997,7-26; Idem ibidem 1995,79-106), die in 1898 aan restauratie toe is (RAB, 1/3775/4). In Astene sleepte het zolang niet aan: in 1818 wordt nog hersteld wat kan, maar in 1832 is de kerk zo oud en in zo'n slechte staat dat de werklui weigeren in te grijpen wegens instortingsgevaar. In 1834 wordt ze afgebroken en in 1835 staat de nieuwe kerk er, op geschonken grond en dank zij het te gelde maken van gronden van de kerkfabriek en de gemeente. (het bouwverhaal werd onlangs uit de doeken gedaan door P.Huys (Bijdragen, 1988, 81-107). Vanaf 1875 wordt er over herstelling en vergroting gesproken, het dossier sleept aan tot 1886 (RAB, 1/2468/5); in 1891 moet opnieuw worden gerepareerd (ibidem, 1/3101/4). Pas in 1878 is de toren echt af, in 1954 moet die trouwens herbouwd worden (Maes, 31,43). Zowat alle kerken zijn overigens in de loop van de eeuw aan vergroting, her- of nieuwbouw toe, en ook de wereldoorlogen eisen op vele plaatsen hun tol. Bachte wordt hersteld en herbouwd in 1856 en vergroot rond 1900 (Neirinck, 176), St. Maria Leerne breekt zijn oude kerk af in 1877 en neemt de nieuwe in 1879 in gebruik (Kerckaert, 69-78), Gottem, in 1815 en 1818 een van de netste van het district genoemd (DV 1815, 1818) wordt vergroot in 1860 dank zij een schenking (8000 F) van pastoor Braem (RSP 1871, PB n°27), Meigem, waarvan de deken al in 1872 meldde dat ze moest vervangen worden (DV 1872,1875,1878, 1886), wordt pas afgebroken en herbouwd in 1900, vernield in 1918 door de Duitse troepen, heropgebouwd in 1920, in 1940 andermaal getroffen met 27 dodelijke slachtoffers... (Van Braekel 7-10). In St. Martens Leerne heet het in 1832 dat de kerk netjes is, maar oud en lelijk, in 1835 is ze vuil, in 1843 wordt besloten tot nieuwbouw, in 1845 is het zover: 36.000 F (DV 1832, 1835, 1845; PB n° 16, BB 1851. De kerk werd gebouwd door architect Minard, die trouwens ook het kasteel van Crombrughe bouwde. De rekening van de kerkbouw en de plannen van het kasteel zitten in de UB, VI Bl. I L 13). In Vinkt krijgt de toren in 1851 een blikseminslag te verduren (pas in 1877 wordt er een bliksemafleider geïnstalleerd, nav een herstelling van het dak, RAB, PA,1/2398/4), de vensters in het hoogkoor worden vergroot in 1885 en 1903, er komt een tweede sacristie in 1899, en ook hier zorgen de twee oorlogen voor de onvermijdelijke schade en daaropvolgende herstellingen (Michem, 7, en Michem, Bijdragen, 1972, 7-80).. Over de lange weg die pastoor en kerkfabriek soms moesten gaan om bouw- en subsidiedossier rond te krijgen kan men meer lezen bij Kerckhaert,69-78 , Neirinck 91-97, Van Steenkiste LvN 1997,7-26 en Huys, Bijdragen 1988, 81-107 voor de kerken van Bachte, St. Maria Leerne, Zeveren en Astene.

Wat het interieur aangaat vinden we slechts hier en daar een decanale notitie terug: in 1832 wordt gemeld dat de kazuifels in Zeveren en van St. Maria Leerne versleten zijn en er in die laatste parochie nieuwe 'aan het kasteel' zullen gevraagd worden (DV 1832), in Meigem hangt een schilderij van Maria Magdalena waarop deze 'nimis nuda' (te bloot) zou zijn afgebeeld – het moet weg (DV 1827). Naarmate Wereldoorlog I nadert wordt de vragenlijst van de deken steeds gedetailleerder: brandt de godslamp wel op natuurlijke olie, en niet op petroleum? Is er in de dikwijls donkere biechtstoelen wel licht voorzien, vooral dan voor het biechtthoren van vrouwelijke penitenten? Staat er in de sacristie wel 'Silentium' op de muur geschreven, en wordt dat spreekverbod nageleefd? Merkwaardig is wel dat nooit expliciet naar het orgel wordt gevraagd – nochtans een van de indrukwekkendste en duurste onderdelen van het interieur van een kerk. Blijkbaar hadden zo goed als alle kerken er een (orgelblazers inclus: electriciteit doet zijn intrede maar in de jaren twintig van de 20ste eeuw! Kerckhaert,79 en 90). Zo hebben Meigem en Vinkt al een orgel op het einde van de 18^e eeuw (Michem, 15-19; Van Braekel, p.7), St. Martens Leerne heeft een nieuw orgel in 1832 (DV 1832), Zeveren krijgt er een in 1836 (Van Steenkiste,LvN 1997,21), Bachte koopt een nieuw orgel in 1867 (Kerckhaert, 95). In Gottem wordt het orgel, dat in 1744 bij de Gentse dominicanen was gekocht, in 1871 vernieuwd en in 1934 hersteld (PA Gottem, Registrum memoriale, pp. 12, 19 en a° 1934).

Het kerkhof is al van onder bisschop Triest voorwerp van bijzondere zorg: zoals in de 17de eeuw wordt ook nog in de jaren achtienhonderdertig geklaagd dat de begraafplaats soms als graasweide voor dieren of als bleekweide voor het linnen wordt gebruikt (DV Meigem, 1815, 1832; DV St.Martens Leerne 1832; DV St. Maria Leerne, 1835, DV Zeveren 1832; DV Wontergem 1832). Nog in 1848 zou dat gebruik niet overal zijn uitgeroeid (Dekenij Nevele, DV 1848, algemene opmerkingen). In 1842 zou er geen begraafplaats 'voor onwaardigen' voorzien zijn in Meigem (BB 1842).

Naast de kerk zijn er nog andere bidplaatsen op de parochie: de private kapellen in de kastelen, zoals te Ooidonk, maar natuurlijk ook de vele veldkapellen. In 1996 worden er in de Deinse deelgemeenten een vijftigtal gerepertorieerd (Bijdragen, 1998, pp. 277-344). Sommige daarvan dateren van jaren her,

andere werden in de 19de of begin 20ste eeuw opgericht, vele ervan blijven het voorwerp van een jaarlijkse bedevaart (Verleyen, Bijdragen, 1985, 150-158; Bollaert, LvN 1987, 169-176; Kerckhaert; Janssens A. De H.Amanduskapel te Zeveren, LVN, 1985, XIX, 1, pp. 49-55).

...En het personeel.

Degene die de pastoor het dichtste bij moet hebben gestaan zal wel de 'meid' geweest zijn. Over deze vrouwen valt wat de hier besproken parochies betreft weinig te rapen in de archieven (voor een algemeen beeld zie Vandenbrande, 173-174 en Van Haver, 19). De deken vraagt bij elk bezoek wel rond 1850 of ze niet te babbelziek is, of te dominant, of te jong, en na 1870 alleen naar dat laatste, maar de dames hebben nooit tot enige opmerking in die zin aanleiding gegeven. In Gottem in 1835 (dv 1835), in Meigem van in 1867 tot 1883, in 1905 en 1911 en in 1937 (DV 1867, 1878, 1880, 1883 (dan neemt de opvolger de zuster van zijn voorganger over), 1905, 1911, 1933) en in Vinkt in 1905 (dv 1905) was het pastoors zuster die de huishoudelijke taken waarnam.

Eén van de eerste parochianen die de nieuwe pastoor zal ontmoet hebben moet de koster zijn geweest, zijn onmiddellijke assistent. Kosteners leerden de stiel lange tijd van vader op zoon – een echte kosterschool komt er pas in op het einde van de 19de eeuw, zij het dat er in de katholieke normaalscholen al van vroeger 'kostervaardigheden' zoals orgelspel werden aangeleerd. Vandaar dat men bv. te Vinkt kon spreken van een echt kostergeslacht: de Damman's, die van 1705 tot 1887 het ambt uitoefenden (Michem, 65-; in Zeveren: de familie Verhoeve, Van Steenkiste LvN 2001, 313). De bisschoppen stuurden daar zelfs op aan, want in de decanale vragenlijst van rond 1900 wordt er uitdrukkelijk gevraagd of de koster een zoon heeft die bereid zou zijn hem op te volgen – zo ja, dan moet die wel weten dat voortaan een diploma van de kosterschool vereist is om benoemd te worden. Kosteners moeten wel wat aanzien gehad hebben in de 19de eeuw: ze genoten een bescheiden, maar relatief vast inkomen (rond 1850 verdient de koster van Astene 500 F, die van St. Maria Leerne: 350 F, die van Gottem wordt betaald per dienst: 0,50 tot 1,16 F (BB ca 1843), ze konden dikwijls orgel spelen en combineerden hun job vaak met die van schoolmeester (zo bv. te Gottem, waar hij bovendien 'meier' is, DV 1803 (geen uitzondering tijdens de Franse Tijd: in het Scheldedepartement alleen zijn 55 dergelijke gevallen bekend, o.a. te Zeveren en Meigem, De Vroede, Franse tijd, 131), Zeveren, DV 1832, en Wontergem RSP 1888). De aanstelling van de koster kon daarom soms een heikele zaak worden: wie zou de pastoor aannemen als de plaats open kwam, toch niemand van buiten de parochie? (Bez 11, dekenij Nevele, kapittel aan bisschop, 9/9/1839; PB Meigem, 1 en 6). Hij moest immers samenwerken met de vele andere leken-medewerkers aan de eredienst: de stoeltjeszet(s)ter, de klokkenluider, de orgelblazer(s), de kerkbaljuw en de 'suisse', de misdienaars...(Vandenbrande 141). De deken informeert bij zijn bezoek uitdrukkelijk naar het gedrag van de 'custos': is hij vroom? Netjes? In het overgrote deel van de gevallen is het oordeel positief, alleen zijn de kosteners niet immuun voor de plaag van de tijd en grijpen sommigen te graag naar de fles (Astene DV 1841, 1870, Gottem DV 1815, Bachte Maria Leerne DV 1818, 1876, PB 22, 1830; St. Martens Leerne DV 1835, 1867; Wontergem DV 1870, 1876, 1879; Zeveren, DV 1878, 1886). Ook moeten ze erop letten de gepaste kledij te dragen tijdens de diensten. Die bekommernis om het decorum duikt ook op in de vraag of de misdienaars 'goed geschoeid' (bene calciati) zijn (droegen ze klompen?) en duidelijk articuleren (ook al waren ze Latijn-onkundig...). Enkel voor Astene en Wontergem werd wat die groep jongens aangaat (die wel bekend waren op de parochie en jaarlijks gingen 'rekelen' (Vandenbrande, ?) van huis tot huis een omhaling hielden) een opmerking teruggevonden. In Astene krijgen ze het epitheton 'mediocriter' opgeplakt in 1856, en in Wontergem articuleren ze niet goed (PB 23, RSP 1870; dv 1870, 1876). "Ze zijn wel goed gekleed en geschoeid" zo luidt het in 1912, "maar ze slagen er niet in de [Latijnse!] gebeden te onthouden" ("bene calciati et vestiti sunt, sed preces non bene memoria tenent", dv 1912).

Contacten met de notabelen

Daar waar er een kasteel is, is het van belang dat de pastoor op goede voet staat met de bewoners ervan. Dit was zeker het geval te St. Maria Leerne, vooral dan vanaf 1864 wanneer het geslacht 't Kint de Roodebeke zich permanent op het slot te Ooidonk komt vestigen. Ook met de vorige bewoners waren goede contacten en kwam er al van in 1803 een priester de mis lezen in de kapel (DV 1803, 1818; PB n°57, 1842)) en in 1841 krijgt de pastoor een pluim omdat hij de vriendschapsbanden nieuw leven heeft ingeblazen ('revixit pristina amicitia cum prae nobili toparcha [Dubois de Vroylande]' DV 1841). Het bleef wel delicaat want op 7/1/1842 zat Pastoor Piron met een gewetensprobleem waaromtrent hij bisschop Delebecque om raad meende te moeten vragen (PB n°53-54). Er hingen in het kasteel namelijk twee in zijn ogen aanstootgevend schilderijen, een met een zo goed als naakte Cleopatra ('Cleopatra totaliter nuda, exceptis genitalibus exigua parte veli vix obductis') en een met een aan een

vrouwenborst liggende man ('virum sugentem ubera foeminae quam diceat eius prolem'). Hoe moet ik mij hier tegenover opstellen zo vraagt Piron zich af? Moet ik de conciërge zeggen ze weg te hangen [het kasteel werd toen blijkbaar enkel als zomerverblijf gebruikt]? Dat heb ik al gedaan maar de baron heeft bevolen ze terug te hangen... ik zou geen moeilijkheden willen krijgen met de nobele familie, en daarom ware het misschien aangewezen dat de bisschop zelf daarover met de baron zou overleggen. Delebecque antwoordt bij gelegenheid ('data occasione') het daarover te zullen hebben maar raadt de pastoor aan in afwachting de zaken te laten zoals ze zijn.

Vanaf 1864 dan komt de zeer katholieke familie 't Kint op Ooidonk wonen en wordt de kasteelheer algauw ook burgemeester (hij zou model gestaan hebben voor de burgemeester beschreven in Virginie Lovelings *Sophie*, cfr. A. Van Elslander en AM Musschoot, Cyriel Buysse. Brieven aan familieleden, Meded CB gen I, 1985, p.67 noot 11). Kerckhaert schrijft terecht in zijn kroniek dat van dan af de geschiedenis van het dorp en het kasteel niet meer van elkaar zijn los te koppelen en ook de kerk is bij die samenwerking wel gevaren. Bij zowat iedere verbouwing, verfraaiing van het kerkgebouw, bij de oprichting van school en klooster, steeds kan gerekend worden op de milde steun van de kasteelheer, maar die dan ook wel als kasteelheer wil erkend worden. Zo gaf hij voor de bouw van de nieuwe kerk (in gebruik genomen in 1879) een ruime toelage van 25.000 F (de hele kerk kostte zo'n 80.000 F) en zal hij het bouwdoossier door de administratieve molen helpen, op voorwaarde dat de plannen hem ter goedkeuring worden voorgelegd, hij een grafkelder krijgt op het kerkhof, een aparte ingang tot de kerk aan de Noordzijde en... een eigen koorgestoelte (Kerckhaert 69-78).

Dat laatste blijkt een teer punt geweest te zijn, niet alleen in St. Maria Leerne (ook bv. in Bellem, Art, structuren, 121-122). Aldaar is er een expliciet schrijven nodig van de bisschop opdat de weldoener zijn eigen bank in het koor zou krijgen (PB n°102), maar in Astene heeft pastoor Bettens zijn verzet tegen een gelijkaardige vraag van de familie Eugène de Kerchove de Denterghem (eveneens burgemeester van 1832 tot 1860 en weldoener van de kerk; Contactblad V, 8, 1985, n°648, 553-6) met een verplaatsing moeten bekopen (PB n°31,34,38, DV 1838; Art, Kerk.struct.,127 noot 99). Reeds in 1838 had de deken gesignaleerd dat in Astene "Burgimagister parum est contrarius suo pastori ob recusatum specialem locum in choro pro se et familia" (DV 1838). Enkele jaren later schrijft pastoor Bettens aan de bisschop (11/12/1843), "dat de edelman hem had laten weten dat hij nooit nog iets zal schenken aan de (nieuwe) kerk tenzij hij een eigen koorgestoelte of een tribune boven de sacristie ('quod ultimum esset indecens') zou krijgen". Zijn argumenten zijn dat zulks in de vorige kerk bestond, hij er recht op heeft want van adel, en ook omdat hij al zoveel aan de kerk zou geschonken hebben. "Daarop zeg ik", aldus Bettens, "dat in de oude kerk verschillende parochianen in het koor mochten zitten omdat het schip te klein was, dat ik m'n twijfels heb bij zijn adeldom: ook in andere dorpen zijn er voorname families maar die vragen dat voorrecht niet, en de eigenlijke heer van Astene was trouwens markies de Merode, en tenslotte, wat die giften betreft: er zijn er veel op de parochie die meer hebben gegeven dan hij en zij maken helemaal geen aanspraak op een zitje in het koor". Bovendien, reeds in 1836 heeft de kerkraad de Kerchoves verzoek afgewezen, waarvan kopie in bijlage. Intussen blokkeert de baron-burgemeester de bouw van een nieuwe pastorie, 'ex odio contra pastorem' (PB 31). Het mocht niet baten: Bettens wordt overgeplaatst naar Erwetegem en zou kort daarop 'de chagrin' gestorven zijn. Zijn opvolger laat bij de eerste vergadering van de kerkraad de vraag van de Kerckhove inwilligen: de tribune (!) komt er, en is er vandaag, zij het dichtgespijkerd, nog (Art, structuren p.127, noot 99; PA Astene, Register der beraadslagingen beginnende met het jaar 1828, sub 25/7/1847). Vele jaren nadien, in 1913 is er weer een conflict tussen de pastorie en de erfgenamen van de Kerchove's kasteel in Astene (PB 91), daar "hunne [van de graaf en de gravin] dwang en uitbuiting van onze kleine mensen ondraaglijk en wraakroepend werd" en "ik [de onderpastoor] het mikpunt ben geworden van allerhande plagerijen van hunnentwege" en dat alleen omdat "Ik ze hinder in hun plan, dat alleen bestaat in te willen domineren en rijk te worden door den dwang op onze kleine mensen". Daarom maken ze pastoor en onderpastoor zwart in de hoop dat dezen zullen verplaatst c.q. op rust gesteld worden, aldus onderpastoor Vande Vijvere aan de deken op 26 juni 1913. In 1927 is het weer hommeles: dan zou de graaf van plan zijn de door zijn voorganger aan de kerk ter beschikking gestelde gronden (melkerij, de school van zrs. Maricolon) te verkopen... (PB 117-121). Wat kort daarop zeker verkocht wordt, is het kasteel...aan de S.M. Vooruit (maes,41).

Contacten met het gemeentebestuur.

Pastoor en gemeentebestuur zijn in vele opzichten op elkaar aangewezen: een goede verstandhouding is dus essentieel, en niet altijd even eenvoudig, want hoe klein de parochies ook zijn en hoe weinigen voor de uitbreidingen van het stemrecht ook echt politiek betrokken zijn, de pastoor kan niet voorzichtig genoeg zijn. Zo voelt de pastoor van Meigem zich verplicht mee de petitie van de gemeenteraad te ondertekenen, die op 30/1/1840 aan de bisschop vraagt om de pastoor te laten binneren (tweemaal mis te laten lezen op zondag) omdat de kerk voor sommigen veraf is en de wegen in slechte staat verkeren (PB,4). Maar de herder schrijft nog dezelfde maand een briefje aan het bisdom

waarin hij zegt helemaal niet achter die vraag te staan. Als hij niet mede zou ondertekend hebben zou hij door iedereen met de nek worden aangekeken: "Si negem omnes in me insurgent et non possum evitare gladium aversionis eorum, ergo consentiendum est mihi". Hij raadt de bisschop de aanvraag te weigeren en hen daarover in het Vlaams een brief te schrijven, want als ze het zelf niet kunnen lezen zullen ze mij niet geloven: niets is wantrouwiger dan de buitenmens: "Cum autem nihil diffidentius sit rustico, optimum foret, ad ipsos responsum negativum remittere, flandrice conscriptum, ut ipsi legere possint, nam mihi difficile crederent".

Ook in Vinkt wil de pastoor zich niet compromitteren (PB 60, 1877): moet hij wel gehoor geven aan al de vragen van het kiescomité van Gent over de herziening van de kieslijsten en wat dies meer zij? Komt hij zo niet in een slecht daglicht te staan bij het huidig gemeentebestuur "qui erant viri legitimi et necessari"? Als het bisdom dat zelf zou vragen met het oog op een 'goede' uitslag tot daar aan toe.. Een zelfde terughoudendheid in Zeveren, in 1938 (PB n° 88 en 92): ook hier vraagt de pastoor aan de vicaris generaal een beslissing te nemen in een geschil dat de kerkraad verdeelt over het al dan niet verkopen van grond: "Comme nous sommes à la veille des élections communales et qu'il y a eu ici la dernière fois cinq listes en présence (veuillez noter que Zeveren compte 520 habitants) je vous saurais gré (...) de m'écrire qu'il vaut mieux ne pas vendre. Mes marguilliers [= leden van de kerkfabriek] étant divisés au sujet de la dite vente, je pourrai difficilement satisfaire tout le monde et je désire vivement rester hors de la politique, étant pour le moment 'persona grata' chez tous!".

Maar blijkbaar waren conflicten toch niet altijd te vermijden. In 1843 ligt de gemeentesecretaris van Gottem met de pastoor overhoop en werkt hem tegen ("scriba adversarius, qui omnibus quacumque data occasione, actionibus pastoris contradicit et obloquitur, PB 16, 10/7/1843). In Grammene loopt het conflict tussen dorp en pastoor zo hoog op dat de deken de bisschop aanraadt pastoor Vlaeming te ontslaan (PB,5): zijn parochianen kunnen hem niet meer horen of zien "Adeo parochiani in ipsum exasperati sunt, ut vix ipsum vel audire vel videre sine aliqua commotione valeant (...) Meyerus [de meier, burgemeester] nihil non movet, ut sese in omnibus pastori opponat, vel directe contrariam agiat illius quod pastor secundum conscientiam suam desiderat". Beter ware een minder gestreng man te benoemen, "minoris austeritatis". De notabelen hadden zelf al hun nood op het bisdom geklaagd (PB 10, 29/8/1814): hij wacht te lang met het tonen van de relieken aan de bedevaartgangers voor St.Jan de Doper, zijn missen duren veel te lang: vandaar daling van de kerkinkomsten... Vlaeming vraagt op 2/9/1814 zelf zijn ontslag: de situatie is onhoudbaar geworden (PB11).

Ook in Vinkt was het niet altijd koek en ei, wat de hoger geciteerde brief uit 1877 begrijpelijk maakt. Pastoor Lieven Dellaert (1821-1831) wordt door burgemeester Charles B. Pypaert afgeschilderd als een oplopend karakter en koppige betweter. In mei 1831 meent hij een kerkelijk huwelijk te kunnen inzegenen vooraleer het bruidspaar zich bij de ambtenaar van Burgerlijke Stand had aangediend – er waren in die tijd inderdaad stemmen die vonden dat nu België onafhankelijk was, het kerkelijk huwelijk weer aan het burgerlijke diende vooraf te gaan, een controverse die tot in de jaren zeventig van de eeuw zou voortduren en waarvan de 'mindere' aandacht die ook nog vandaag in vele gevallen aan de burgerlijke plechtigheid besteed wordt, een uitvloeisel is. De burgemeester daagt de pastoor voor het gerecht; Dellaert verliest het pleit en wordt overgeplaatst naar Heusden (Michem, 49). In 1838 zou een (ander?) geschil tussen pastoor en bestuur bijgelegd zijn (DV1838) maar in 1845 luidt het toch alweer dat secretaris en burgemeester slechte gazetten lezen, zij het dat in 1848 de laatste gehuwd is en nu al wat meer naar de kerk komt. Maar schijn bedriegt: in 1850 worden burgemeester, secretaris en nu ook de schoolmeester gebrandmerkt als liberaal (DV1845,1848,1850). In 1853 komt het tot een openlijk conflict. Het gemeentebestuur eist dat de gelden die de pastoor via een oproep in de krant *le Conservateur* voor de getroffen door de tyfusepidemie heeft ingezameld in de armenkas zouden gedeponeerd worden. Het komt tot een krantenpolemie (De Ruyck, LvN 1994 tyfusepidemie,165-183; PB 39-50).

In Zeveren –ook hier komt de hogergeciteerde brief niet uit de lucht vallen- stonden pastoor en bestuur ook een tijdlang op gespannen voet. In 1835 houdt de burgemeester zijn Pasen niet en bekampt de pastoor, n.b. pastoor Buysse waarvan we hoger de aandoenlijke einde-loopbaanbrief citeerden (DV1835), hij daagt Buysse zelfs voor de rechter daar hij zijn gemeentebelasting weigert te betalen (PB 19 en 20) "Hinc pastor modicum fructum facere potest" (DV 1838). De pastoor vraagt dan ook, tevergeefs, naar een andere parochie verplaatst te worden (Bez 11, 22/11/1838). In 1842 wil de burgemeester een deel van de groententuin van de pastorie gebruiken om er een school op te bouwen, dat terwijl "den hof der pastorie...nu noch maar nauwelijks mijn potagie kan opleveren", aldus pastoor Buysse (PB 22, 10/10/1842), en hij, zoals hoger gemeld, intussen een beroerte heeft gekregen.. In 1843 blijkt de pastoor er zich mee verzoend te hebben dat hij in Zeveren moet blijven, de spanning is wat afgenomen maar het gemeentebestuur blijft toch slordig inzake arm- en kerkbestuur (DV 1843) Misschien krijgt de pastoor nieuwe hoop omdat burgemeester Van Ooteghem in 1842 door Cornelis is opgevolgd? Cornelis zou zich toch nooit als een grote kerkvriend ontpoppen en kiest in 1879 het kamp van de liberalen (Van Steenkiste, LvN,2000,p. 13-26) en tot in 1930 zou het nooit goed boteren tussen kerk- en gemeenteraad (Van Steenkiste,LvN,1993,p.285).

In Astene tenslotte komt het in 1930 tot een aanvaring tussen het bestuur van de Vlaamsgezinde Oud-soldatenbond (VOS) en pastoor Van Hoorebeke. Die weigert het vaandel van de bond te zegenen, aldus voorzitter Rudolf Versele in een brief van 5/10/1930 aan de bisschop en dat terwijl "Onze organisaties VOS en BVOS anders geen leden tellen dan doordrongen godsdienstige jongens". Ook heeft de bond geen uitstaans met Vlaams-nationalistische organisaties, wat de pastoor hierover ook moge beweren. De herder stelt zich blijkbaar combattief op: hij organiseert buiten alle samenwerking met de gemeenteraad een herdenkingsfeest nav 100 jaar België "tegen een zeker deel van de bevolking om ze uit te dagen". Hij "bracht het onderduimsch zoo ver dat hij mits samenwerking met zedeloze en godelooze mensen en in overeenkomst met de liberale heeren van Deynze een NSB-FNC tot stand bracht en mits dwang en misplaatste invloed een klein gedeelte van de aangesloten VOS-leden deed overstappen". Zijn sermoenen hebben soms meer weg van een politieke meeting dan van een preek, en hij zou "inwoners van Astene hebben gebroodroofd". Ten bewijze van de goede bedoelingen van het VOS worden de 'standregelen' in bijlage meegestuurd (PB 124). De bisschop laat "zeer oprecht toegenegen in X^o" weten dat hij de pastoor niet tot wijding kan verplichten, en dat ook niet wil. "De toestand in de schoone Leiestreek schijnt mij niet rooskleurig. Nog zeer onlangs hield het aan zijden draadje of een tot de parochiale werken behorende eigendom te Deinze in de handen viel van de Vlaamsch-Nationalisten en mijn bevel werd voor weinig of niet gerekend" [zie gesch van Deinze II, p.382] En van de houding van het VOS tov het kerkelijk gezag komt men uit de standregelen weinig te weten: "Van kerkelijk gezag –wel van kristelijke principes- is er geen spraak. En niemand kan weten of, volgens U, het kerkelijk gezag tot de 'Kristene principen' behoort" ... (PB 123) Elders zijn er, buiten de gebeurtenissen rond de eerste schooloorlog 1879-1884 geen sporen van grote conflicten teruggevonden – in St.Martens Leerne meldt de deken wel dat de burgemeester in 1832 en 1835 niet christelijk leeft en overhoop ligt met de pastoor, en dus de pastorie weigert te herstellen, maar in 1838 blijkt alles bijgelegd (DV1832, 1835, 1838). En ja, dat het gemeentebestuur van Wontergem in 1888 teveel drinkt...(RSP 1888).

Contacten met de parochianen: het kerkelijk verenigingsleven

- De strijd tegen de 'ongeregelde byeenkomsten'

Voor radio en televisie aan hun opmars begonnen en toen de verplaatsingsmogelijkheden van de bevolking nog erg beperkt waren, bleven de dorpelingen in zowat alle opzichten op elkaar aangewezen, ook op de weinige ogenblikken of dagen dat er niet gewerkt moest worden, en er tijd voor ontspanning was. Dan zocht men elkaar op, de dorpse sociabiliteit vierde hoogtij. De clerus had zich sinds de contrareformatie altijd tegen die "wereldse samenkomsten" verzet, en ook in de hier bestudeerde periode werd van de pastoor niet alleen verwacht dat hij "ongeregelde bijeenkomsten" zou uitroeien, maar ook dat hij het kerkelijke verenigingsleven zou uitbouwen.

In 1807 al vraagt de bisschop aan de deken van Nevele of er in zijn district geen misbruiken zijn geslopen in het broederschapleven, voor zover dat het de beloken tijd zou overleefd hebben, en of het niet 'verwereldlijkt' is. Hij denkt dan aan gilden die weliswaar de naam van een schutspatroon in hun titel voeren maar eigenlijk gezelligheidsverenigingen zijn geworden, maar ook aan rederijksgeenootschappen die op het einde van de 18de eeuw ook op het platteland bestonden, zo te Astene (Maes,23; UBG VI BI I A 89 (8); Huys, Bijdragen 1988, p.347 noot9), te Gotten (UBG, VI BI I G 29), te Bachte-Maria-Leerne en te Wontergem (E. Vander Straeten, LeThéâtre villageois en Flandre, Brussel, 1874, dl 2, p.34 en 253). Deken Lammens antwoordt dat in de parochies die hij bezoekt van misbruiken geen sprake is. Op enkele plaatsen worden er wel jaarlijkse feestmaaltijden georganiseerd, maar die verlopen altijd in eer en deugd, daar ziet de 'deken van de gilde' op toe, en die behoort meestal tot de notabelen van het dorp ('ex honestioribus'). Daar dergelijke samenkomsten door 'amore fraternitatis' bezielde worden lijkt het niet haalbaar ze botweg te verbieden, zeker niet op het platteland, waar men erg aan de traditie houdt ('praesertim ruri, ubi consuetudinibus addictissimi sunt'). Maar mochten er half-wereldse broedersschappen de kop opsteken die danspartijen of toneel organiseren, dan zullen ze met harde hand bestreden worden ("...circa illas confraternitates semi-profanas, quae choreas vel ludos instituunt...") (Bez 11 dekenij Nevele, 27/2/1807).

Het punt zou de hele 19de eeuw in de verslagen aan de orde blijven: herbergbezoek door priesters of vrouwen, danspartijen en wereldse toneelopvoeringen worden met hand en tand bestreden, met wisselend succes. De pastoor van Grammene zou zich in 1806 nog aan herbergbezoek gewaagd hebben, maar hij is de enige (DV1806 Grammene, DV1809 algemene opmerkingen). In 1818 'tracht' men het dansen en de ongeoorloofde bijeenkomsten uit te roeien. In 1829 krijgt het bisdom (dan sede vacante) een klacht toegestuurd van uitbater Van den Brambussche van de herberg 'Het Dambert' in Nevele. Pastoor en onderpastoor zouden zijn etablissement vanop de kansel als "Sodom en Gomorra" hebben gebrandmerkt omdat er een toneelopvoering had plaatsgevonden: reinste broodroof! Pastoor Nuytens antwoordt op 5/11/1829, na hierover te zijn geconsulteerd door de bisschoppelijke administratie, dat het wel degelijk om een schandelijk stuk ging: over een jongen van goede huize die verliefd wordt op een meisje van geringere komaf en die, omdat zijn verkering niet mag doorgaan,

zichzelf van kant maakt. Bovendien traden er twee mannen in op, die zulke strakke kledij droegen dat ze erger dan naakt overkwamen ("ad corpus opprime strincta – igitur, secundum me, plene nudis peiores"). Kwaadwillenden trachten trouwens overal op het platteland rederijersgenootschappen op te richten, zogezegd om verzen voor te dragen. Maar al gauw worden blijspelen en tragedies opgevoerd, en dat is niet meer onschuldig ("..malevoli erigere conantur ubicumque ruri (ten platten lande) quod infinite pejus est quam in magnis civitatibus, societates vulgo de rhetorica, sub praetextu declamationis ac recitationis versuum. Statim ultra praegrediuntur et erigunt comoedias, tragedias, theatra et similia (...) Si haec inculpabilia vocant, quid sit inculpabile ignoro."). Nuyttens vraagt om een bisschoppelijke interventie, want zijn gezag volstaat niet meer (Bez 11 dekenij Nevele). Ook in Gottem gaat het even hard tegen onzacht: in 1822, wanneer deken Nuyttens toegeeft dat de nieuwe pastoor Mortaigne (1820-1859) misschien wel wat hard van stapel is gelopen, maar de parochie had blijkbaar een bolwassing nodig want door de ziekte van de vorige pastoor waren er nogal wat misbruiken binnengeslopen ("in Gotthem adveniens difficilimam invenisse communitatem; aliquibus sparsam [?] abusibus, et sat magna doctrinae christiana ignorantia", deken aan bisdom, 13/5/1822, Bez 11). Mortaigne blijkt alleszins geen makkelijk man, ook in 1833 en 1836, wanneer hij wegens een meningsverschil de paascommunie weigert aan een heel gezin, komen er klachten toe op de dekenij (RAG, Dekenij Deinze, 15/5/1833, 21 en 30/5/1836). In 1841 woedt de strijd tegen dansen en andere 'conventicula' nog steeds maar niet overal met evenveel resultaat. In Zeveren zijn er nog viermaal per jaar 'conventicula' en één (toneel?-)speler ('lusor'); in Meigem zijn er in twee herbergen 'lusores' (de "miseriae et cruces" aangekondigd door Nuyttens? dv 1835); in 1848 zou het dansen "bijna overal" zijn uitgeroeid: dat is zeker het geval te Astene, waar in 1832 nog in drie herbergen gedanst werd, maar in 1843 niet meer; In Grammene waren ze in 1818 al verboden en in 1843 (PB 22) heet het "per continuam predicationem deleta sunt", in Vinkt wordt in 1832 gedanst, in 1835 weer niet maar in 1850 opnieuw, langs de andere kant is men daar dan wel verlost van "kaemerspele, Vlaemsche comédie etc. sicut in Nevele"; in 1852 luidt het dat van zodra het gerucht gaat dat er danspartijen of Vlaamse voordrachten worden ingericht ze vanop de preekstoel worden bekampt en in vele gevallen verhinderd ("Dum praevidentur choreae, conventicula, declamationes flandricae etc., tempestive verbo Dei impugnantur, et plerumque impediuntur") (Bez 11, DV Nevele, algemene bemerkingen)...En in hetzelfde jaar worden die van Meigem voor de gevaren die gepaard gaan met de 'klaeringhe' of 'vlasslijtingen' gewaarschuwd ("Monui populum circa conventicula vulgo 'klaeringhe' vel 'vlas-slijtingen'", DV Meigem, 1852). Nog in 1876 meent de pastoor van Wontergem op zijn hoede te moeten zijn: er bestaat aldaar een St.Jozefsbond voor onderlinge ziekteverzekering waar de pastoor niet in tussenkomt, tenzij dan door een mis op te dragen voor de leden op het feest van hun patroon. Maar ze beginnen nu voordrachtavonden te geven, en hoewel hij tot dan toe niets verkeerd heeft gehoord, heeft hij toch laten merken dat hij het maar niks vindt "quia timeo pro futuro" (RSP 1876, PB 24). En voor het jaar 1908-1909 nog noteert kerckaert p 79, mbt St. Maria Leerne uit het Liber Memorialis: "Verleden jaar had K.S. (...) een piano die werktuiglijk speelde, gehuurd. Dat jaar (1908) wierd daar gedanst. Nu dit jaar waren reeds twee zulke piano's gehuurd en een draaiorgel. Een krachtig verzet deed ik tegen dans en muziekkotten, met het gelukkig gevolg dat de kermis (1909) doorgebracht is geweest in eer en deugd en nergens waren noch dans, noch muziek te bestatigen". Wat een zaligheid...Er zat wel een duidelijke logica achter al dat beschavingsgeweld (ook het vloeken werd krachtadig tegengegaan: over het vloeken zie Virginie Loveling, Sophie, ed. 1999, p. 201). In de ogen van de geestelijkheid waren herbergen, danspartijen en blijspelen evenzoveel 'gelegenheden tot zonde', en zij waren dus in geweten verplicht hun schapen daartegen te beschermen. Nu, er werd teveel gedronken en er waren mateloos veel herbergen, en dronkenschap geeft allicht aanleiding tot geweld of ander ongewenst gedrag. Lambert (Dieu change en Bretagne, Parijs, 1985, p. 133) merkt in dit verband op dat het alcoholisme vooral in katholieke landen endemisch was en hij vraagt zich af of dit geen verband hield met het seksuele rigorisme uit die tijd. Jonge mensen trouwden relatief laat en daar men van oordeel was dat de melk niet bij de poes mocht gezet worden en ongewenste zwangerschap zowel voor de betrokkenen als hun familie een ramp betekende diende het dansen en alle ander ongecontroleerd contact tussen jongens en meisjes bestreden te worden. Op het einde van de 19de eeuw zijn beide geslachten zo goed als volledig gesegregeerd en dienen jongelui van bedevaarten (zie bv. De Braeckelee, p. 35 over de 'teentjesterting' te Meigem), de zondagse vespers of wanneer mannen en vrouwen samen op het veld werken gebruik te maken om contacten te leggen. Tijdgenoten meenden de 'losbandigheid' van een streek te kunnen aflezen uit het aantal onwettige geboorten. Vanuit dat standpunt bekeken valt het voor de Deinse deelgemeenten nogal mee. Het percentage onwettigen lag op het Oost-Vlaamse platteland in de periodes 1841-1850, 1861-1875, 1876-1895 en 1896-1910 resp. op 4.8, 3.8, 4.9 en 4.3%. In 1841-1850 ligt enkel Zeveren boven dat gemiddelde (5.7%); in 1861-1875 haalt geen der hier besproken parochies meer dan 3.8 (Astene en Vinkt liggen juist op dat gemiddelde); in 1876-1895 schieten Gottem (5.3%) en Vinkt (6.1%) ver boven het gemiddelde van 4.9 uit; tussen 1896 en 1910 liggen alle onder het gemiddelde (J. ART, Nataliteit en onwettige geboorten.. Bijdr td gesch, LV, 1972, 3-30 (met absolute cijfers).

- Het kerkelijk verenigingsleven voor 1830

De aanval is de beste verdediging, zo moeten de bisschoppen gedacht hebben want allen zullen ze er nauw op toezien dat in alle parochies een bloeiend kerkelijk verenigingsleven tot stand komt, dat een dam moet opwerpen tegen 'de verlokkingen des duivels'. Daar waar vroeger broederschappen veelal op vraag van de pastoor werden opgericht, worden ze vanaf de 19de eeuw in steeds toenemende mate van hogerhand ingevoerd en diocesaan, ja (inter-)nationaal georganiseerd.

Een eerste dergelijk initiatief was de (her)invoering van het broederschap van de Gedurige Aanbidding op 21/3/1806: "De opzet was, op elke dag van het jaar, in een of meerdere parochies, het Allerheiligste ter aanbidding uit te stellen, 's zomers van 6 tot 17 u, 's winters van 7 tot 16 u. Op elke parochie werden de parochianen in een register ingeschreven met hun aangewezen uur van aanbidding" (Michem, p 60). 'Broederschap' is hier misschien niet de juiste term: die waren in principe enkel voor mannen bestemd, terwijl voor de Gedurige Aanbidding natuurlijk ook vrouwen hun naam mochten opgeven.

Het gebruik wordt de hele hier in overweging genomen periode in ere gehouden. In vele parochies groeide de dag van de Adoratio Perpetua uit tot een kerkelijke hoogdag, dikwijls voorafgegaan door een triduum (drie dagen predikatie en speciale kerkdiensten) en besloten met gelegenheid tot biechten bij een 'vreemde' (een andere dan de pastoor) biechtvader (zie bv Neirinck, 128, 143). Zo trokken de Gentse franciscanen tussen 1908 en 1911 nog jaarlijks voor een drie- of vijfdaagse naar Gottem, Grammene, St. Maria Leerne, St. Martens Leerne, Meigem, Wontergem en Zeveren (Bull. Triennal des frères mineurs de belgique 1908-1911, Mechelen, 1911, pp. 24-25).

Voor 1830 vallen er buiten de Gedurige Aanbidding weinig nieuwe stichtingen te noteren. Wel tracht men overal een broederschap van het H. Sacrament of 'der Berechtinge' (her-) in te richten waarvan de (mannelijke) leden verondersteld werden tijdens de processie het Allerheiligste met flambeeuwen te begeleiden en de priester te vergezellen wanneer die de laatste communie aan een stervende bracht (Koyen, 246). Soms werd die dienst ook geleverd door een broederschap onder een andere benaming. Tussen 1806 en 1830 vindt de deken naast de Gedurige Aanbidding in Astene een broederschap van het H. Kruis (dv). Dat was gesticht in 1714 en had de troebelen blijkbaar overleefd (PA Astene, Boek van de ingeschreven ghebroeders ende gesusters in het broederschap onder den titel van het heyligh Cruys..). Ook de in Gottem rond 1710 opgerichte broederschap van de heilige Vijf Wonden van Jezus Christus herpakt zich na de Beloken Tijd (PA Gottem, Register van het broederschap; zie ook UB Gent, G2031(2)) In Grammene heeft de pasbenoemde franciscaan pastoor Van der Meersch een kruisweg geïnstalleerd en wordt iedere zondag de rozenkrans gebeden, ook in St. Maria Leerne en St. Martens Leerne worden de kruiswegstaties 'cum magna devotione' afgegaan. In Meigem zou volgens de deken niets bijgekomen zijn, maar Van Braekel (p.9) vermeldt dat in 1803 een broederschap van O.L.V. van Bijstand zou zijn opgericht. In Vinkt is er sprake van een broederschap van O.L.V. van het Schapulier (° 1746), van de H. Rochus en van de Rozenkrans (van de in 1753 opgerichte Kruisweg, (Michem, p.47) is geen sprake meer); in Wontergem wordt in 1804 de gilde van berechtinge of van het H. Sacrament opgericht (PB,5; PA Wontergem, aparte kافت: rekwest van pastoor d'Anvers ondertekend door de inwoners), in 1809 wordt ook een kruisweg vermeld, in 1815 een broederschap van de Rozenkrans (°1814) en een van het H. Hart. In Zeveren wordt niets gesignaleerd maar het is waarschijnlijk dat de broederschap van St. Amandus een sluimerend bestaan kende (Van Steenkiste, LvN 1993, p.273)

- De bloei in de jaren 1830 tot 1890

Zo'n goede vijftig jaar later is er echter heel wat bijgekomen, o.m. als gevolg van de missiepredikaties die na 1830 terug op gang komen (zie verder): bij het einde van de preekdagen werd niet zelden een broederschap opgericht afhangende van de orde waartoe de predikanten (want dat waren meestal religieuzen) behoorden, "ter bestending van de vruchten van de missie". Zo ijveren de dominicanen voor de devotie tot de Rozenkrans, de franciscanen voor de kruisweg en later hun derde orde, de jezuiten voor de H. Naam van Jezus (tegen het vloeken), Franciscus Xaverius, het Apostolaat van het Gebed of het H. Hart, de karmelieten voor O.L.V. van het Schapulier, en de redemptoristen voor de kruisweg of de H. Familie (vanaf de jaren 1890 ook sterk door de paus gepromoot). Ook de afkondiging van het dogma van de Onbevleete Ontvangenis op 8 december 1854 lijkt de aanzet gegeven te hebben tot het oprichten van de bekende congregaties van de H. Maagd of O.L.V., meestal voor meisjes en ongetrouwde vrouwen. De voornaamste doelstelling van die vereniging was, naast het bevorderen van de devotie tot Maria Onbevleete ontvangen, "de gelegenheden tot zonde vermijden, voornamelijk gevaarlijke gezelschappen, oneerlijke vertoningen en alle verderfelijke wereldse vermaken" (Koyen, 240). Al deze verenigingen garandeerden hun leden dat ze, mits het vervullen van kleine verplichtingen zoals het dagelijks of wekelijks reciteren van (schiet-)gebeden en het bijwonen van de mis op het feest van de patroon, aflaten konden bekomen worden voor henzelf of anderen. 'Aflaten': een kernbegrip in de catholica van voor het tweede Vaticaans concilie. Het gaat om een 'indulgentie', een kwijtschelding van de straf die de ziel van een overledene in het vagevuur moest uitzitten. Het kon om een 'indulgentia plenaria' gaan, een "volle aflaat" toegekend bij

bijzondere gelegenheden zoals de viering van een Heilig Jaar of naar aanleiding van het bezoek van bepaalde kerken (bv. Portioncula, Koyen, 88, die pastoor Bettens in 1843 voor de kerk van Astene trachtte te bekomen, PB 30; zie ook Vandenbrande, 150, Neirinck, 142-143), waardoor men 'de kwijtschelding van de tijdelijke straffen na de vergeving van de zonden' bekwam, of om een kleine aflaat, een gedeeltelijke kwijtschelding, die werd uitgedrukt in een bepaald aantal dagen. Hoe groter de aflaten toegekend aan bepaalde bedevaarten of lidmaatschappen, hoe groter hun aanzien. Bij sommige verenigingen diende men ook jaarlijks een (kleine) financiële bijdrage te leveren om volwaardig lid te kunnen blijven. Die opbrengsten dienden om de verering van de patroon meer luister bij te zetten (ornamenta, standaard, beeld...), de eredienst van het patroonsfeest en de mis bij het overlijden van een lid te bekostigen. Ze moesten dus terug naar de kerk vloeien en mochten zeker niet gebruikt worden om een feestmaal op het patroonsfeest, de dag waarop meestal ook de rekeningen werden nagezien, te betalen.

De bisschoppen die graag op een goed blaadje staan in Rome zullen ook sterk de pauselijke werken aanbevelen: het werk van de Voortplanting des Geloofs, van de H. Kindsheid, en natuurlijk de St. Pieterspenning tvv "de gevangene van het Vaticaan". Bisschop Bracq zal daar nog de broederschap van de H. Franciscus van Sales aan toevoegen waarvan de ledenbijdragen dienen tot ondersteuning van 'de werken van het bisdom'. Ook aan die lidmaatschappen waren aflaten verbonden, maar ditmaal gingen de opbrengsten niet naar diensten geleverd door de plaatselijke pastoor, maar naar Gent of Rome. Er werd trouwens naarmate de eeuw vorderde nogal wat 'omgehaald' tvv andere dan parochiale doelen. Van bij de stichting van de katholieke universiteit te Leuven (1834), die lang niet door de overheid werd gefinancierd, werd jaarlijks in alle parochies voor die instelling met de schaal rondgegaan; aanvankelijk kon men zelfs nominatim inschrijven en de dekens werden verondersteld nauwkeurig boek te houden van de opbrengsten per parochie: waar die te laag werd bevonden werd de pastoor gevraagd wat er scheelde...idem voor de pauselijke werken. Neirinck vermeldt voor Bachte in 1967 vijftien speciale omhalingen, waarvan slechts één voor de eigen kerk, namelijk voor de verwarmingskosten (p. 143). In 1969 werd te Zeveren 30.327 F opgehaald voor diverse doeleinden (PA Zeveren, archiefdoos 3, farde 'documenten').

De 'lokale' broedersschappen wordt het op die manier niet makkelijk gemaakt: hun regel dient door de bisschop goedgekeurd (geen feestmalen!) en eigenlijk blijven enkel deze die aan een bepaalde reliek en bedevaart gekoppeld waren, en dus vaak de naam van de patroon van hun parochie droegen, bestaan.

Zo vermelden de Relationes status parochiae (de verslagen over de toestand van de parochie) voor Astene in 1888 een broederschap van het H. Kruis, een gezelschap dat reeds voor 1830 bestond maar slechts heeft kunnen overleven mits een herziening van de regel door de bisschop in 1838 (PB24); de confreren hadden het immers aangedurfd te vragen wekelijks tijdens de zondagsmis met de schaal tvv het broederschap rond te gaan (PB 19,15/9/1832), iets wat de pastoor niet wil toestaan omdat de kerk te arm is en op instorten staat [zie hoger] en dus beter dat geld zelf kan gebruiken, maar ook omdat "het aan den pastor nog aan de kerkmeesters geenszins blijkt dat deze penningen (...) alleenlyk en uitsluitelyk gebruykt worden tot den godsdienst gelijk de postulanten verklaren..." (PB 10,30/9/1832). In 1847 wordt ze canoniek heringericht (PA Astene, register Broederschap van het H. Kruis °1847, met ledenlijsten van tot 1880, en idem ° 1883, ledenlijsten tot 1912). In 1888 bloeit de confrerie: 217 leden, mede omdat ze hen een decenale begrafenis verzekert.

De op 1/7/ 1837 waarschijnlijk nav de missie ingestelde broederschap van de H. Naam van Jezus (DV 1838) wordt nog vermeld in 1856, 1859, 1868, 1870, 1872, 1876 (DV's) maar is in 1888 blijkbaar een zachte dood gestorven en ook de Xaverianen die nav de missie van 1870 ingeschreven werden, zijn dan al weer opgedoekt (ze worden in 1914 heropgericht, cfr PA Astene, keerzijde van het Register van het broederschap van de H. Rozenkrans: Genootschap van den H. Franciscus Xaverius ° 1914, ledenlijsten tot 1972). In 1841 werd de kruisweg ingesteld (DV1841), voor 1868 het Werk van de St. Pieterspenning (DV 1868), kort daarop het Werk van St. Franciscus van Sales (DV 1870). In 1871 wordt de broederschap van St. Job (her-?) ingesteld. St. Job, de tweede patroon van de kerk, werd al in 1700 'gediend', jaarlijks op 10 mei (Maes, 27). Het gaat dus waarschijnlijk om een bisschoppelijke reorganisatie van een oud gezelschap. De in 1871 verleende regel vermeldt niet om niets, in het handschrift van bisschop Bracq: "Onder geen voorwendsel mogen de leden des broedersschaps gastmalen of anderszins voor eeten of drinken vergaderen" (PB 55, 26/4/1871; zie ook PA Astene, reg. Broederschap van den H. Job ° 1871 met ledenlijsten tot 1901 en idem, inkomsten en uitgaven, 1878-1892; zelfde bemerking in Zeveren mbt St. Amandus-broederschap, PA Zeveren, archiefdoos 3, farde 'documenten', 10/2/1873). In 1872 wordt aan al het voorgaande nog het Werk van de Voortplanting van het Geloof toegevoegd, een Xaverianenbond die dus een kort leven beschoren is, en kent de broederschap van het H. Hart een heropleving want ze zou in de 18de eeuw al bestaan hebben – nu verbinden de leden zich tot een maandelijks 'gezamenlijke' communie (DV 1872; zie ook PA Astene, Register voor het genootschap van het H. Hart van Jezus, ° 1874, 188 leden bij stichting)). In het DV van 1879 duikt dan plots een Broederschap van het H. Sacrament op, in 1886 nog een van de Rozenkrans (° 1884, PA Astene, Register van het broederschap van de H. Rozenkrans, 708 leden; in

1935 opleving met toevoeging van 523 leden) en ondertussen is in 1880 ook een Congregatie van de H.Maagd ingericht die in 1888 65 leden telt. Van al deze verenigingen worden in 1888 nog vermeld: de congregatie van de H.Maagd, de broederschap van het H. Hart, van het H. Kruis en van St.Job. Er wordt uitdrukkelijk vermeld dat er geen Conferentie van de H. Vincentius a Paulo ter ondersteuning van de arme is (nochtans even vermeld in het DV van 1856, maar niet bij de maeyer, 344-364), geen Xaverianenbond en geen patronaat. Van de franciscaanse derde orde voor vrouwen die in 1872 zou zijn opgericht is in de dv geen spoor terug te vinden (bull triennal..1911-1914, 1914, 54-55). Het PA Astene bewaart wel een register 'Derde orde van de H. Franciscus van Assisië': opgericht voor vrouwen in 1896 en voor mannen in 1906).

In St. Maria Lerne dan. Hier is al in 1848 sprake van een Congregatie van de H.Maagd. Daar worden aan toegevoegd: voor 1856 een broederschap van H. Naam van Jezus en een van de Rozenkrans, tussen 1859 en 1867 de St. Pieterspenning en het Werk van Franciscus van Sales, tussen 1867 en 1870 de broederschap van het H.Hart; in 1873 blijkt de Congregatie van de H. Maagd ook voor jongens te bestaan, in 1882 duikt voor eventjes een Xaverianenbond op, maar die is in 1886 al verdwenen.

Worden in 1888 nog vermeld: de Congregatie van de H.Maagd met 86 meisjes (en 10 postulanten) en 40 jongens (en 6 postulanten), de broederschap van het H.Hart met 578 leden, die van de H.Naam (voor armenbegravenis) met 230 leden (bijdrage 0,50 F), die van het H. Sacrament met 30 leden, die van de Rozenkrans, die van St. Gregorius (voordien nooit vernoemd...), de St. Pieterspenning en het Werk van Franciscus van Sales. Alle gestichte gezelschappen blijken dus in goede gezondheid en worden zelfs nog met dat St. Gregorius aangevuld. Ook hier wordt expliciet vermeld dat er geen Xaverianenbond is, geen Conferentie van de H. Vincentius en geen patronaat.

In Bachte zou voor de oprichting van de zelfstandige parochie St. Petrus en Paulus enkel het broederschap van de H. Petrus bestaan hebben, opgericht in 1857 (kerckhaert,92).

In Gottem, waar in 1815 voor de zekerheid nog eens onderstreept wordt dat er geen 'confraternitates civiles' zijn (DV 1815), bestaan voor 1830 enkel de Gedurige Aanbidding en het in 1708 opgerichte broederschap ter verering van de Vijf Wonden van Christus – het wordt door de deken pas in 1832 vermeld, maar de relik werd 'gediend': in 1815 wordt er mee gezegend en in 1871 luidt het in de RSP: "olim maxime frequentata". Na 1830 wordt in 1838 een broederschap van de H. Rozenkrans gesticht (en die blijft vermeld tot in 1885), in 1850 een ter ere van de H. Filomena (vermeld tot in 1859); tussen 1850 en 1856 werd een broederschap van het H.Hart ingericht (canoniek in 1869, ook nog actief in 1888), in 1859 duikt de aloude broederschap van de Vijf Wonden weer op (vermeld tot in 1885, inschrijvingen tot in de jaren vijftig van de 20ste eeuw), in 1867 vinden we de onvermijdelijke St. Pieterspenning terug, in 1870 aangevuld met het Werk van Franciscus van Sales, van de Voortplanting des Geloofs, een Xaverianenbond (°16/6/1867) en een Congregatie van de H. Maagd (°10/1/1871). De RSP van 1871 (PB 32, zie fotocopie)) vermeldt daar bovenop nog een broederschap van het H. Sacrament. In 1885 is –alweer- de Xaverianenbond blijkbaar ter ziele gegaan. In 1888 schiet er van dat alles blijkbaar niet zoveel meer over: de congregatie van de H. Maagd is met haar 74 leden een groot succes, idem dito voor het broederschap van het H.Hart (300 leden), maar er is geen Conferentie van de H. Vincentius (nochtans wel vermeld in de DV's van 1867 en 1885, en volgens de maeyer opgericht in 1857), geen Xaverianenbond, en buiten de broederschap van de Gedurige Aanbidding (die ook zorgt voor begravenis en processie) zijn er geen andere verenigingen. Het dienen van de Vijf Wonden lijkt dan in onbruik geraakt en vervangen door de devotie tot de H. Eutropius (tegen het eczeem) met groot feest op 'zomerzondag' (zie ook PA Gottem, Registrum memoriale, p. 2 en 7).

In Grammene moet de broederschap van de Rozenkrans (°1656) en van St. Jan de Doper (de patroon van de parochie die veel 'gediend' wordt) ook al voor 1830 (sluimerend?) bestaan hebben, alsook een broederschap van H.Sacrament. Het broederschap van St. Jan wordt vanaf de jaren vijftig opnieuw expliciet vermeld en bestaat aan de vooravond van WO I nog altijd, idem voor de Rozenkrans. In 1862 komt een Congregatie van de H.Maagd tot ontstaan, in 1867 de St.Pieterspenning, in 1870, zoals elders, aangevuld met het Werk van Franciscus van Sales, van de Voortplanting en met een broederschap van het H. Hart (RSP 1870, PB 34, fotocopie). Al deze verenigingen blijken einde jaren tachtig nog altijd te bestaan: de broederschap van het H.Hart telt dan 60 leden, de Congregatie : 50 meisjes. Er is geen Xaverianenbond of Conferentie van de H. Vincentius. De bedevaart naar St.Jan, op 24 juni, blijkt veel volk te trekken (PB 23 (1848),29 (1860) 37 (1881)).

In tegenstelling tot de andere parochies komt in Meigem voor 1830 naast de broederschap van de Gedurige Aanbidding geen andere devotie zoals bv. die van de kruisweg tot leven (DV 1818). In tegenstelling tot bv. Gottem waar de 18de-eeuwse devotie tot de Vijf Wonden ook in de 19de eeuw een broederschap bezielde, leidde de ook al 18de-eeuwse devotie tot het H. Bloed niet tot een confrerie – pas in 20ste eeuw komt de H. Bloedverering goed op gang (Bauwens, LvN 1976). In 1842 noteert Delebecque bij zijn bezoek dat er zelfs geen Werk van de Voortplanting des geloofs is geïnstalleerd en de opbrengst van de jaarlijkse omhaling tvv de KULeuven beneden peil is: 9 F. Hij maant de pastoor daaraan onverwijld te verhelpen (BB 1842; PB 19). Pas in 1852 is er een spoor van een nieuwe stichting (over de door Van Braekel gesignaleerde broederschap van de Rozenkrans en van O.L.V. van Bijstand (voor een goede dood) wordt in de DV niet voor 1867 gesproken): een Congregatie van de H.Maagd.

In 1867 worden er dus drie vernoemd, de Gedurige Aanbidding niet meegerekend, in 1872 wordt enkel de Congregatie vermeld, in 1878 de Congregatie, de Rozenkrans (die een standaard zou verworven hebben in 1861, Van Braekel,⁹) en een broederschap van het H. Hart, in 1880 duikt O.L.V. van Bijstand weer op, en dat blijft zo tot in 1886. De RSP van 1888 meldt dat de Congregatie 100 leden telt, de broederschap van het H. Hart: 214. Ook hier gedijt geen Xaverianenbond en worden geen andere verenigingen vermeld: de deken noteert in de marge: dat kan beter! ("Deberet existere in hac bona parochia"). NAGAAN ART H BLOED

In St. Martens-Leerne wordt al in 1832 een broederschap van de Rozenkrans ingericht; daar komt in 1837 dat van de H. Naam van Jezus bij (PA St. Martens Leerne, nr 3: map, nr 20 (jaarrekeningen tot 1865) en nr 23, klein register met jaarrekeningen 1869-1898 en ledenlijst 1929). Vanaf 1861 is het St. Pietersgenootschap bedrijvig (PA SML nr 24, ledenlijst 1861) in 1869 gevolgd van het genootschap van het H. Hart (PA SML, 23, ledenlijst 1878). In 1870 wordt de Congregatie van de H. Maagd opgericht voor meisjes, in 1875 voor jongens, en vanaf 1880 is er ook sprake van het Apostolaat van het Gebed (°1879, PA SML, 23). Al die verenigingen worden nog vermeld in de RSP van 1888, op die van de H. Naam na: de Congregatie telt dan 68 meisjes en 29 jongens ('met weinig succes'), de broederschap van het H. Hart 370. Het begeleiden van de priester die het viaticum draagt en van het allerheiligste in de processie gebeurt door de leden van de broederschap van de Gedurige Aanbidding.

Ook in Vinkt duurt het een tijdje vooraleer er na 1830 nieuwe stichtingen komen. Michem (p.18) vermeldt de stichting, in 1838, van de St. Elooisgilde, maar dit is waarschijnlijk geen kerkelijk broederschap. Rond 1850 bestaat nog enkel maar de broederschap van O.L.V. van het Schapulier (°1746, 1814), de broederschap van de Gedurige Aanbidding werkt maar zus en zo (multum languet) en er is geen Werk van de Voortplanting des geloofs (BB ca 1845). Kort daarop moet dan de broederschap van de Rozenkrans zijn opgericht (1850, Michem, p.52), in 1852 een Congregatie van de H. Maagd voor meisjes, in 1853 een Congregatie van de H. Aloysius voor jongens (maar die wordt al na 5 jaar opgedoekt, Michem, p.61), in 1854 volgt het broederschap van het H. Hart (PB nr 51, ledenlijst: PB 8) en in 1870 (RSP, PB 55) blijken daar de Werken zijn bijgekomen: van Franciscus van Sales, van de Kindsheid, van de St. Pieterspenning en een Xaverianenbond (reeds vermeld in het DV van 1868). De broederschap van het H. Hart telt dan ca 700 leden (mannen en vrouwen), en in de RSP van 1877 (PB 60) wordt gemeld dat ze ook de functie van de broederschap van het H. Sacrament vervullen. In 1877 zou de Xaverianenbond 200 leden tellen en is er ook een Conferentie van de H. Vincentius actief (de maeyer: °1855). Michem vermeldt (p.54) een stichting van een derde orde van St. Franciscus in 1881, van het Apostolaat van het Gebed (cfr daarover Van Haver, 11) in 1885, maar die zijn niet vermeld in de RSP van 1888 (Bez 18): daarin wordt alleen gesproken van de Congregatie (120 leden) en de broederschap van het H. Hart (960 leden). De Xaverianenbond is ook hier ter ziele gegaan, er is geen Conferentie van de H. Vincentius meer.

In Wontergem wordt in 1840 (erg vroeg) een congregatie van OLV opgericht (PA Wontergem, reg. Past. p.8, geaggregeerd in 1846). In 1849 de broederschap van de H. Macharius (PB n°14; PA Wontergem registrum pastorale p.14, 1848), in 1860 een kruisweg (ibidem p.36) Pas op het einde van de jaren zestig komen daar de blijkbaar onafwendbare Werken bij (Franciscus van Sales, de Kindsheid (PA Wontergem, reg.past., p. 46, 5/8/1867), de St. Pieterspenning (DV 1868). De RSP van 1870 (PB 23) vermeldt daar bovenop het bestaan van een Congregatie van de H. Maagd en kondigt de stichting van een broederschap van het H. Hart aan. Het verslag van 1876 (RSP, PB 24) heeft daar weinig aan toe te voegen enkel dat er vroeger wel een Conferentie van de H. Vincentius heeft bestaan (de maeyer: °1856; PA Wontergem, registrum pastorale p.27, 18/8/1855) maar wegens de gierigheid van de leden is ten onder gegaan ("olim extabat, sed prae parcimonia, ne dicam avaritia membrorum dissoluta est"). Er is ook geen Xaverianenbond.. De RSP van 1888 (Bez.18) meldt dat de Congregatie van de H. Maagd 70 meisjes telt die maandelijks communiceren, de broederschap van het H. Hart 80 leden, en die van het H. Sacrament 40.

In Zeveren wordt in 1835 een kruisweg ingesteld (PA Zeveren, archiefdoos 3, farde 'documenten'). In 1853 wordt het waarschijnlijk al enige tijd actieve broederschap van de H. Amandus ook canoniek goedgekeurd. Er werden onmiddellijk 43 mannen ingeschreven in het 'Groot Gilde' en 101 vrouwen en mensen van geringere komaf in het 'Klein Gilde. Lidgeld: 50 centiem (Van steenkiste, 1993, alwaar ook en uitvoerige beschrijving van verplichtingen, financiën en feestelijkheden; PA Zeveren, Register Broederschap van de H. Amandus, ° 1854). In 1855 wordt de Congregatie van de H. Maagd opgericht (PA Zeveren, Congregatieboek OLV, ° 1855 met ledenlijst tot ca 1883 en verkiezingen bestuur 1855-1868) en in 1856 noteert de deken dat er een Conferentie van de H. Vincentius actief is, maar over die laatste wordt in 1867 al niet meer gerept (ook niet bij de maeyer), wél over de St. Pieterspenning (PA Zeveren, register Sint Pietersgenootschap °1861), in 1870 aangevuld met de werken van Franciscus van Sales, de Voortplanting en de Kindsheid en een broederschap van het H. Hart. In 1877 wordt de kruisweg nieuw leven ingeblazen (PA Zeveren, archiefdoos 3, farde 'documenten'). Volgens de RSP van 1888 (Bez 18) zijn al die verenigingen dan nog actief: de Congregatie telt 60 meisjes, de broederschap van het H. Hart 150 leden; de broederschap van de H. Amandus vervult ook de functie van de broederschap van het H. Sacrament (60 leden). Er is geen Xaverianenbond, geen conferentie

van de H. Vincentius. Van Steenkiste (1993) vermeldt dat er ook een jongenscongregatie 'De Ware Amanduszonen' actief was voor WO I, maar die zou dan na 1888 moeten zijn opgericht.

Samenvattend: onder de Franse bisschoppen (Fallot de Beaumont en de Broglie) en de vicarissen-generaal (wanneer het bisdom sede vacante is), en ook nog onder Van de Velde, kan men spreken van een rigoristische restauratie: oude broederschappen worden nieuw leven ingeblazen en ze worden 'ontwereldlijkt', de Gedurige Aanbidding wordt heringesteld, de devotie van de kruisweg en van de Rozenkrans wordt aangemoedigd, danspartijen en toneelopvoeringen worden tegengegaan. Die laatste bekommernis zal altijd levendig blijven, tot tijdens het interbellum vooral de parochies eigen toneelgezelschappen gaan oprichten, onder nauw toezicht van de pastoor (bv Meigem, van braekel 36). Delebecque gaat verder met het regulariseren van 'oude' broederschappen, ijvert sterk voor het pauselijke werk van de Voortplanting des Geloofs, maar zal vooral via de grootscheepse organisatie van missiepredikaties zijn stempel op het verenigingsleven zetten, en na de afkondiging van het dogma van de Onbevleete Ontvangenis de oprichting van Congregaties van de H. Maagd aanmoedigen. Hij zal zich vooral voor de oprichting van zondagscholen inzetten (zie verder). Onder de ascetische bisschop Bracq (rookverbod op het bisschoppelijk paleis!) worden de broederschappen verder 'ontwereldlijkt' en wordt de druk van bovenaf om tot een quasi eenvormig verenigingspatroon te komen wel erg groot. De vragenlijst van de RSP van 1870, 1877 en ook nog 1888 geeft duidelijk te zien dat de bisschop verwacht dat er op elke parochie minstens een congregatie van de H. Maagd actief is (voor de meisjes), een Xaverianenbond (voor de jongens) en een broederschap van het H. Hart (voor getrouwde stellen en volwassen celibatairs), en dat natuurlijk ook de omhalingen voor de pauselijke werken (inmiddels aangevuld met de St. Pieterspenning en het Werk van de Kindsheid) en ten voordele van de werken van het bisdom (het werk van Franciscus van Sales) resultaten boeken. Lokale broederschappen blijven maar bestaan voor zover ze met de verering van de relieken bewaard op de parochie te maken hebben. Opvallend toch: aflaten verdienen blijft in zwang, maar er wordt van de gelovigen meer verwacht dan enkel het reciteren van gebeden, het bezoeken van een kerk of het bijwonen van een mis. De leden dienen hun levensstijl aan te passen (bv. in de congregatie van OLV) en regelmatig de sacramenten te ontvangen (H. Hart). Ook de xaverianen, die merkwaardig genoeg geen wortel schijnen te kunnen schieten in de hier besproken parochies, vragen een engagement. Men mag zeggen dat de kerkelijke disciplinerende steeds dieper om zich heen grijpt: het volstaat niet meer 'niet te feestmalen'...

- Na 1890

Dit verenigingsleven zal ten platten lande blijven functioneren tot na WO II, zij het soms onder andere benamingen en andere accenten, georganiseerd naar geslacht en leeftijdsgroep en met als eerste bedoeling de verdieping van het geloofsleven. Er zullen twee belangrijke nieuwe accentueringen komen: vanaf de jaren negentig krijgt men de uitbouw van de diverse sociale werken, opdat de nieuwe stemgerechtigden zouden weten van wie het heil kan verwacht worden: concreet op het platteland de introductie van (landbouwers-)verenigingen allerhande die uiteindelijk in de koepel van de Boerenbond, de CM en het ACV zullen opgaan. Tijdens het Interbellum dan: de Katholieke Actiebeweging, waarlangs de clerus de godsdienstige bedoeling van het kerkelijk verenigingsleven opnieuw wil benadrukken – de tijd van de toewijding van de parochies aan het H. Hart, de inhuldiging van H. Hartbeelden en het feest van Christus Koning (zie bv. Vinkt, 1930; Michem, 56; Vandenbrande 168), en van een standsgebonden jeugdverenigingsleven.

Zo zien we dat te Astene aan de vooravond van WO I een broederschap van de H. Familie (°1895, Art, Structuren, 254, noot 3; PA Astene, reg. Inrichting van het genootschap der H. Familie, 151 namen; over H. Familie zie Van Haver 18) aan de lange lijst bestaande verenigingen is toegevoegd, maar vooral dat er ook 'opera antisocialistica' zoals ze toen nog onverbloemd werden omschreven, actief zijn: een veeverzekering, een geitenbond, een pensioenkas, een boerinnengilde en een Fransmansgilde [voor de seizoenarbeiders] (DV1912). Vooral die laatste zal nodig geweest zijn want in 1898 zou er een daensistische lijst opgekomen zijn bij de verkiezingen, en seizoenarbeiders durfden zich politiek onafhankelijk opstellen (Maes, 35). In 1914 werd dan, zoals gezegd, de Xaverianenbond heropgericht, in 1919 aangevuld met het 'Genootschap van den H. Stanislas Kostka voor jongelingen (PA Astene, keerzijde register 'Inrichting..H. Familie, 58 namen). Aan de nog altijd actieve congregatie van OLV (PA Astene, 'Lijst der congregatie OLV Onbevleete ontvangen, 1919, 135 namen, en twee andere registers lopend tot 1965) wordt de Congregatie van de H. Agnes toegevoegd (° 1919; PA Astene, keerzijde 'Lijst..', 57 leden). Tijdens het Interbellum is 28% van de mannelijke bevolking ouder dan elf lid van de H. Hart-bond, opgericht in 1937 na een volksmissie (Gabriëls, 77 en 182). De Derde Orde wordt in 1923 nieuw leven ingeblazen (PA Astene, reg. Derde Orde). Tijdens de vasten van 1941 wordt een 'misactie' gevoerd: de parochianen worden via 300 schriftelijke uitnodigingen zich ertoe te verbindentijdens de vastentijd ook eens of meerdere keren tijdens de week de mis bij te wonen. 207

formulieren worden beantwoord, 221 personen beloven hun best te doen, per weekdag zitten gemiddeld 175 gelovigen effectief in de mis (Gabriels, 126-7).

In Bachte, sinds 1898 eindelijk een volwaardige parochie, beijvert pastoor Dutry zich om de achterstand in te lopen. Al in 1892 of '93 wordt een broederschap van het H. Sacrament ingericht (herziening reglement in 1943, Kerckhaert, 92; Neirinck, 87), in 1898 een broederschap van het H. Hart (55 leden, herziening reglement in 1934) en een Congregatie van de H. Maagd (afgeschaft in 1968 'wegens gebrek aan belangstelling', Neirinck, 84), in 1902 een zangkoor en in 1909 een heuse fanfare, die tijdens WO I ten onder gaat (N p 101). In 1925 een Xaverianenbond (55 inschrijvingen, N 119) en in 1934 nog een broederschap van de Rozenkrans (N, 123). Naar alle waarschijnlijkheid sloten de Bachtenaren voor hun sociale werken aan bij deze van St. Maria Leerne, want het DV van 1912 vermeldt geen 'antisocialistica'. In 1959 vindt men in Bachte wel het ACV en de CM, naast een boeren- en boerinnenbond, een bond van het H. Hart (voor de mannen) en 'de' Congregatie voor vrouwen. In St. Maria Leerne vermelden de DV van 1906 en 1912 inderdaad een "ziekenbeurs, onderlinge bijstand, twee spaarkassen, pensioenkas etc." met daarnaast nog steeds de broedersschappen van het H. Hart, van de H. Naam van Jezus en van de Rozenkrans (Kerckaert spreekt van de 'oprichting van de congregatie van de Rozenkrans', p78 – een omvorming?). Tijdens de tussenoorlog is 28% van de mannelijke bevolking ouder dan elf lid van de H. Hart-bond, gesticht in 1934 na een volksmissie (Gabriëls, 77 en 182). In 1960 is er nog sprake van een boerinnenbond, een boerenjeugdbond voor jongens en meisjes, de congregatie van de H. Maagd en de bond van het H. Hart, en als 'opera socialia' zoals ze dan genoemd worden: het ACV en de CM.

In Gottem blijft het verenigingsleven bescheiden: in 1908 worden nog de Congregatie van de H. Maagd en een broederschap van de H. Familie (°1893, n.a.v. de missie) vermeld, in 1912 enkel nog die laatste. Er worden in dat jaar geen antisocialistica gesignaleerd: misschien leunde men daarvoor aan bij Deinze. Tijdens het interbellum is één op drie van de mannen ouder dan elf lid van het H. Hart-bond, gesticht in januari 1933 ("De bond kwam tot stand in januari 1933. Wat voorzien was, gebeurde: een groot aantal liet zich inschrijven. Zo stonden er in het begin 198 namen op de lijst. Dat was teveel voor een gemeente van 796 inwoners en waarvan 1/3 naar een vreemde gemeente hun kristelijke plichten gaan volbrengen. Enige flauwe leden, deze wie 't menselijk opzicht te pakken heeft, lieten de bond in de steek zodat op heden 160 leden in de bond zijn" Pastoor in 1934, geciteerd bij Gabriëls, 140 en 182). Zowat 79 % van de leden ging maandelijks ter communie (Gabriëls, 153). In dezelfde jaren dertig wordt ook de congregatie van de H. Maagd Maria nieuw leven ingeblazen, de Eucharistische Kruistocht bij de schoolkinderen geïntroduceerd, een Boerinnengilde opgericht en de broederschap van de H. Rozenkrans canoniek geregulariseerd (PA Gottem, Registrum memoriale, a° 1930). Te Grammene heette het nog in 1893 dat de armoede van de bevolking de oprichting van kassen edm onmogelijk maakte (Art struct, 321 noot 175), maar in 1912 vindt men er toch een veebond en een pensioenkas. Ook het strikt kerkelijke verenigingsleven blijkt er goed stand te hebben gehouden: er is in datzelfde jaar sprake van de broedersschappen van het H. Hart, de Rozenkrans, St. Jan de Doper, de H. Barbara en de H. Familie. De H. Hart-bond is er tussen 1920 en 1945 de sterkste van de dekenij: 74% van de mannen meer dan elf jaar oud zijn er lid (gabriëls, 170 en 182).

Ook te Meigem houdt men voet bij stuk: In 1905 en 1911 worden de pauselijke werken nog bij naam vernoemd, de congregatie van de H. Maagd en de broedersschappen van de H. Familie, het H. Hart en OLV van het Schapulier, en ook de kruisweg wordt in ere gehouden. Daarnaast spaar- en pensioenkas, onderlinge bijstand; en ca 1937: een boeren- en boerinnenbond. Die laatste worden nog vermeld in 1960, en ook de Congregatie was dan nog werkzaam, de H. Hartbond (gesticht in 1942 na een missie door P. Geerebaert sj en waarvan tussen 1920 en 1945 53% van de mannelijke bevolking van elf of meer lid is, Gabriëls, 77 en 188), de Eucharistische Kruistocht, de KAJ en de BJB. Voor de Werkliedenbond moest men naar Nevele.

Te St. Martens Leerne houdt men ook goed stand: in 1893 wordt de wekelijkse kruisweg ingericht (PA SML, 23, heroprichting 1925); de broederschap later (tijdens WO II): bond van het H. Hart wordt zowel in 1905-6, 1913 als 1959 vermeld, en de bond groepeerde er tijdens WOII 43% van de mannen ouder dan elf (gabriëls, 80 en 182). De broedersschappen van de Rozenkrans, de Naam van Jezus, de H. Familie zijn present zowel in 1906 als 1913, de Xaverianen en de broederschap van de H. Apollonia (°1896? Zie PA SML, bidprentje) verdwijnen na 1906, maar in 1913 duiken dan weer het Werk der Arme Kerken en de broederschap van OLV van het Schapulier op, in 1947 een broederschap van den H. Martinus van Tours (PA SML, bidprentje). In 1959 is er naast de Bond van het H. Hart (mannen) ook sprake van de vrouwencongregatie, een boerinnen- en boerenjeugdbond en zijn de antisocialistica van voor 1914 (pensioenkas, veeverzekering, ziekenbeurs) opgegaan in de CM en het ACV.

In Vinkt blijft het kerkelijk verenigingsleven ook na 1888 verder groeien: in 1895 de broederschap van de H. Familie met vanaf 1899 een aparte afdeling 'voor jongelingen', in 1898 een broederschap van het H. Sacrament en van de Kruisweg (Michem, 54-55; DV 1905). En ook al schreef de pastoor begin de jaren negentig dat er geen sociale werken nodig waren, vermits de verkiezingen zo al goed verliepen (Art, struct, 321, noot 177), in 1892 wordt de St. Bartholomeusgilde opgericht, en in 1899 en 1900 een pensioensgilde voor jongens en een voor meisjes die in 1923 samensmolten in de St. Agnesgilde

(Michem, *ibidem*). In 1922 werd een boeren- en boerinnenbond gesticht, in 1936 worden de xaverianenbonden tot H.Hartbonden omgevormd (zowat één op drie mannen ouder dan elf lid tijdens het interbellum, gabriels, 182), en worden afdelingen van de boeren- en boerinnenjeugd gesticht (Vandenbrande p 195). Na WO II komen KWB en KAV van de grond en in de vijftiger jaren is nav de wet Collard ook een Comité voor School en Gezin werkzaam (1956-57) (Michem, p.61-63; idem te Astene, zie PA). In 1960 is het nog altijd één en al bedrijvigheid, zij het soms onder een andere naam: een bond van het H.Hart voor mannen en vrouwen, de Derde orde van St. Franciscus en de Congregatie van de H. Maagd (100 leden) zijn nog altijd actief, met daarnaast een boerenjeugdbond voor jongens en meisjes, een boeren- en boerinnenbond, de KWB en KAV, het ACV, de CM en –teken des tijds- een gepensioneerdenbond aangesloten bij Deinze (DV 1960). In Wontergem wordt in aansluiting op de missie van 1895 een xaverianenbond opgericht (124 inschrijvingen, PA Wontergem, reg.past., 12/1/1895). In de dv's worden zowel in 1907 als 1911 de broedersschappen van het H. Hart en van het H. Sacrament en de Congregatie van de H. Maagd vermeld naast antisocialistica zoals een veeverzekering, een geitenbond en een kas van onderlinge bijstand. In 1960 is er sprake van een H.Hartbond (*1931, 107 leden, PA Wontergem, reg.past. 1931) voor de mannen (tussen 1920 en 1945 is één op twee ouder dan elf lid, gabriels, 182), een vrouwencongregatie, een boerinnengilde, de boerenbond, het ACV en de CM (ism Gottem en Deinze). (DV 1960). De in 1934 (her-)ingerichte broederschap van de Rozenkrans en het in hetzelfde jaar geïnstalleerde Apostolaat des Gebeds bestaan dan niet meer (PA Wontergem, reg.past. 1934). In Zeveren wordt in 1894 nav de missie de wekelijkse kruisweg andermaal ingesteld (347 inschrijvingen; in 1923 nogmaals: 89 inschrijvingen), in 1895 wordt de broederschap van de H. Familie opgericht (120 inschrijvingen), in 1900 die van de H. Rozenkrans (in 1941 in totaal 840 inschrijvingen genoteerd), in 1905 de Derde Orde van St. Franciscus voor vrouwen (in 1907: 49 leden; in 1945 heringesteld), in 1907 de broederschap van OLV van de berg Karmel (527 inschrijvingen) (PA Zeveren, register St Pietersgenootschap en register broedersschappen). In 1907 worden nog de Congregatie van de H. Maagd, de Derde Orde van St. Franciscus, de broederschap van St. Amandus (waarschijnlijk 'de ware St. Amanduszonen', en niet de gilde cfr Van Steenkiste, 1993, 287) en van de Rozenkrans vermeld, maar die laatste ontbreekt op het appel in 1910. In 1907 bestond er nog een veeverzekering en een geitenbond, in 1910 sluiten de parochianen aan Zeveren aan bij de organisaties in Vinkt. In 1960 bestaat de Congregatie nog steeds met daarnaast een H.Hartbond (gesticht tussen 1936 en 1940, tijdens interbellum: 46% van mannen ouder dan elf lid, gabriels, 80 en 182), een boeren- en boerinnenbond en een boerenjeugdbond voor jongens en meisjes. ACV en CM bij Deinze. Zoals men kan vaststellen verliep alles zowat overal volgens eenzelfde patroon. Wie meer in detail wil weten hoe het eraan toeging in het verenigingsleven tijdens het interbellum kan terecht bij Van Haver en Vandenbrande, en voor de periode na WO II bij Neirinck en, in mindere mate, Michem: wat in Bachte en Vinkt gebeurde zal wel niet zoveel verschillen van hoe het in de andere deelgemeenten verliep.

Het godsdienstonderricht

Een ander bevolkingsdeel dat de nieuwe pastoor al gauw van naderbij zal leren kennen zijn de kinderen. Hij moet niet alleen regelmatig, liefst wekelijks de dorpsschool bezoeken en nagaan of de kinderen goed zijn onderricht in de godsdienst, hij moet degenen die hun eerste communie zullen doen gedurende twee jaar onderwijzen, en liefst ook een zondagschool inrichten, want lang niet iedereen ging voor 1914 dagelijks naar de 'dag'- (schola quotidiana) of dorpsschool.

De deken gaat bij zijn bezoek ook na in hoeverre dit godsdienstonderricht zijn vruchten afwierp. In Astene antwoorden de kinderen in 1841 'mediocriter', slecht dus, en ook in 1870 is het maar min. Voor alle andere bekende jaren gaat het van tamelijk goed tot goed, maar nooit 'zeer goed' (DV 1841,56,59,68,70,72,76,79,82,1912). Voor Bachte is maar één verslag bekend: 1912: 'mediocriter'. In St. Maria Leerne is het in 1856 tamelijk goed, alle latere bekende jaren goed, in 1882 doen de meisjes het zelfs 'zeer goed' (1856, 59,67,70,79,82, 1906, 1912). Gottem krijgt voor zo goed als alle jaren 'bene' en één keer in 1856: tamelijk goed ('sat bene') (dv 1832, 39,56,59,67,70,79,1912). In Grammene is het in 1839 en 1841 ronduit slecht, in 1856 tamelijk maar in 1859 dan weer minder goed. Vanaf 1867 gaat het echter in stijgende lijn: bene in 1867,70,83 en in 1885 kan er zelfs een 'optime' af, zeer goed, althans voor de oudere kinderen, sommige kleintjes zijn erg zwak. In 1912 idem. Meigem start in 1832 met een optime, de schoolmeester is dan ook 'laudabilis', maar in 1835 heet het dat de kinderen slecht onderricht zijn – de pastoor heeft een zwakke gezondheid. In 1842 (PB 18) blijkt dat er meer aan de hand is: "het grootste kruis van de pastoor alhier is dat de ouders nalatig zijn wat hun opvoedingsplicht betreft en zonder hun hulp kan weinig van de kinderen gedaan gekregen" ("sine eorum adjutorio parum proficimus apud pueros"). De scholen zijn wel goed, maar vermits het om een arme en landelijke parochie gaat zijn 's zomers nauwelijks leerlingen in de klas. In 1872 gaat het weer beter, 1874 blijven de jongens ten achter, in 1878 is het weer slecht, in 1880 dan weer 'zeer goed', in de

jaren daarop (83,86,1905,1911) 'bene' en in 1937 zelfs 'optime'. In St. Martens Leerne bereiden in 1835 enkele vrome vrouwen de kinderen voor op hun communie, met weinig resultaat blijkbaar want in 1838 'minime satisfecerunt', voldeden de kinderen amper. In de jaren vijftig tot midden jaren zeventig gaat het dan wel goed (1852,69,72), in 1875 een inzinking ('mediocriter') dan weer beter (bene: 1880,83,86) tot in 1905 vooral de jongens slecht antwoorden. In 1906 en 1913: goed. Voor Vinkt bestaan maar gegevens van in 1868, en dan is het niet goed. Maar nadien gaat het van tamelijk (1876) over goed (1883) tot zeer goed (1880, 1886), vooral dan wat de meisjes aangaat (1905). Wontergem blijkt een model geweest te zijn: er wordt in 1832 gestart met een 'optime' – een score die nog eens gehaald wordt in 1859 en, voor de meisjes alleen dan, in 1876 en 1912. Maar alle andere jaren is het altijd bene (1835,39,68,70,86,07). In Zeveren is het alle jaren goed (1835,56,59,70,75,78,81,07) en, voor de meisjes zelfs zeer goed in 1910. Enkel in 1838 hebben de 'kinderen nauwelijks geantwoord'. De deken heeft de ouders dan ook nadrukkelijk aangespoord hun zonen naar de catechismus te sturen ("pueri vix responduerunt; parentes enixe hortatus sum ut filios suos mittant ad catechismum"). Misschien zat het conflict tussen burgemeester en pastoor er voor iets tussen.

In de zondagscholen werden zeker rond het midden van de 19de eeuw prijzen uitgelooft voor de beste lln en, gezien het dikwijls grote aantal kinderen dat op die zondags bezigheid afkwam, werd de pastoor bijgestaan door vrijwillig(st)ers. Ze werd vooral bezocht door meisjes die hun eerste communie hadden gedaan, met ev. een 'aparte' school voor de kleintjes: zo bv. te Gotten: om 13 u voor de kleintjes, om 15 u voor de meisjes (RSP1871, PB 32). Vanaf 1870 wordt ook gevraagd wat er in de zondags les onderwezen wordt: in zowat alle parochies gaat het om catechismus, lezen, schrijven en soms rekenen. Na WO I en met de invoering van de lagere schoolplicht verdwijnen de zondagscholen geleidelijk: Meigem, de enige parochie waarvoor een tussenoorlogs dv werd teruggevonden meldt in de jaren dertig van de 20ste eeuw toch nog 99 lln op de zondagschool. Voor 1830 zou blijken een bijzonder verslag van de deken van Nevele in zijn district enkel te Merendree een zondagschool bestaan hebben, en dus in geen enkele van de hier besproken parochies (Bez 11, staat van de scholen voor en na de revolutie).

In Astene heeft de pastoor in 1833 een zondagschool opgericht "non sine difficultate" (PB 21, 1835). In 1835 komen er 65 jongens en 70 meisjes, in 1843 zijn er 180 lln otv vier meesters en vier meesteressen (BB) in 1849 zijn het 117 kinderen en wordt er voor 75 F aan prijzen voorzien (Stat Opn), in 1856: 60 j en 80 m met elk één meester(es) (DV 1856), in 1859 120 kinderen, in 1868: 45 j, 65 m, één meester en 8 meesteressen, 1870: 50 lln, 1872: 180 m, 70 j, 1876: 150 m, 80 j. Vanaf 1879 gaat de zondagschool door bij de zusters: 120 j, 155 m, in 1882: 267 lln; 1886: 144j, 186 m; 1888 130 j, 150 m. In 1912 heeft de zondagschool opgehouden te bestaan.

In St. Maria-Leerne zou in 1840 de twee jaar voordien ingerichte zondagschool ten onder zijn gegaan door de nalatigheid van zowel ouders als pastoor BAG, Scholen, St. Maria Leerne). In 1849 functioneert ze opnieuw, met 100 lln. Nadien moet men wachten tot de zrs op de parochie zijn neergestreken (1879): in de DV van 1883 worden 230 lln gesignaleerd. Voordien, vanaf 1859, stelde de deken dat de Congregatie als zondagschool dienst deed (DV 1856, 1859, 1867,1870,1876,1879). In 1886 waren er 150 j en 230 m present, in 1888 slechts 36 kinderen, maar aan te vullen met de leden van de congregatie, in 1906 en 1912: 60 meisjes.

In Gotten bestaat al in 1832 een zondagschool, in 1835 met 50 j en 30 m (bez 11), in 1840 met 80 kinderen die er leren lezen en schrijven en 60 voor de catechismus (BAG, Scholen, Gotten). Ze blijft continu bedrijvig tot in 1879. In 1883 zou ze 'a multis annis suppressa' zijn en vervangen door de catechismus voor de kleintjes. Ze wordt rond 1850 door 60 à 100 lln bezocht (BB, Stat Opn), in 1856: 50, 1859: 60, in 1866 zijn er plots 100 j en 150 m otv 8 meesters en 12 meesteressen. Maar in 1867 wordt de school alleen nog door de meisjes bezocht. Tot dan kende de school veel succes, ook bij de jongens, die er leerden lezen en schrijven. Toen de pastoor decreteerde dat de lessen voortaan pas na het lof en de rozenkrans mochten beginnen haakten de meesters, en met hen de jongens, af (PA Gotten, Registrum memoriale, pp. 1-2). In 1870 zijn er daarom maar 65 meisjes en 70 kleintjes, in 1876: 140 lln, in 1879 (de schoolstrijd trok de jongens blijkbaar weer over de streep): 70 j en 80 m. In 1883 zou ze 'a multis annis suppressa' zijn en vervangen door de catechismus van de kleintjes die dan 50 kinderen telt; in 1885 gaat het om 40 jongetjes, in 1902 om 100.

In Grammene belooft de pastoor nav de stat opn bez 37, 1849 een zondagschool te zullen oprichten, maar het blijft wachten tot de DV van 1856 om daarvan een eerste vermelding te vinden: 5 meesteressen staan dan in voor 75 lln. In 1859: 6 meesteressen, 50 lln; 1867: 8 voor 80; in 1870 zijn er 60 m en 30 j en dat blijft zo in 1876 en 1879; in 1883 zijn er 80 lln, in 1885: 90 en in 1888 blijkt de school definitief opgeheven.

In Meigem is er rond 1850 geen zondagschool (Stat Opn); een eerste vermelding duikt maar op in 1867 (maar de zondagschool kan vroeger opgericht zijn: de dv van 1856 en 1859 ontbreken): 5 meesters en 14 meesteressen voor 50 j en 180 m.; in 1879 zijn dat er resp. 145 en 150 geworden, de jongens in de school, de meisjes in de kerk: er wordt enkel catechismus geleerd. In 1880: 145 j voor de hoogmis, 150 m na de vespers. In 1883 dan weer 70 en 170, in 1886 250 in totaal, en nu leert men er ook lezen en

schrijven; in 1888: 30 j (7 à 15 jaar) na de eerste mis en 125 m (7 à 28 j) na de vespers; in 1905: 70 m bij de zusters en 53 j bij de meester, en in de jaren 1930 nog 99 lln.

In St. Martens-Leerne wordt pas in het dv van 1905 voor de eerste maal over een schola dominicalis gerept, met 70 lln, in 1910 :90. In 1835 wordt wel gesignaleerd dat enkele 'vrome dochters' catechismusles geven ter voorbereiding van de 1^e communie (dv), maar in 1840 staat er expliciet: er is geen zondagschool (BAG, Scholen, St Martens Leerne).

In Vinkt daarentegen bestaat de zondagschool al in 1832, in 1835 enkel door meisjes (70 volgens het dv, het bijzonder verslag spreekt van 94 lln) bezocht; in 1840 is er sprake van 60 lln (BAG Scholen Vinkt), in 1845 zijn er echter al 170 m, in 1849 (Stat opn) 385 lln en voor 160 F prijzen; in 1867 160 à 178. In 1870 (RSP, PB 55) wordt er zondagschool gehouden voor de jongens van 8 tot 9u en voor de meisjes van 15 tot 16u. Daarnaast nog catechismus voor de kleintjes van 13 u tot aan de vespers. In 1875 wordt zelfs een nieuw gebouw opgericht voor de school met op de bovenverdieping een kapel voor de congregatie (Bez 40, Registrum Paroeciarum, p.439; BAG Zrs Sleidinge-Vinkt, nr 1). In 1879 zijn er 160 m (de zondagschool voor jongens is voorlopig opgeschort daar ze doorging in de gemeenteschool, het is volop schoolstrijd..., DV 1880), in 1883 en 1886: 200 lln (de jongens voor de hoogmis, de meisjes na de vespers); 1888: 150; 1908: 83 j 103 m; 1912: een honderdtal lln.

In Wontergem geeft in 1832 en 1839 een 'proba filia' catechismus aan de kinderen en nergens kunnen de kinderen beter antwoorden ("nullibi melius!"). In 1835 is er een zondagschool met 30 j en 20 m, in 1840 is ze blijkbaar gesloten (BAG Scholen, Wontergem), in 1846 (PA Wontergem, reg. Past., p. 6) is er dan weer sprake van 87 j en 132 m, in 1848 worden er op Driekoningen 102 hemden en 159 boeken, in totaal voor 205 F aan prijzen door vier meesters en 19 meesteressen onder 102 jongens en 159 meisjes verdeeld (ibid. p. 12); in 1849 (stat opn) zijn er 82 j en 175 m. In 1856, 1859 en 1867 staan er 15 meesteressen paraat voor 140 m; de j moeten bij de schoolmeester. In 1870 (voor meisjes, na de vespers, RSP 1870 PB 23) en 1876 spreekt men van 130 lln, in 1879: 70; in 1883: 160; 1886: 70 lln; 1888: 40 j 10 à 15 j, voor de hoogmis), 50 m (10 à 20 jaar, na vespers, CL en S); in 1907: 50 j, 125 m; in 1912 nog 30 j en 80 m.

In Zeveren tenslotte: daar wordt in 1835 een zondagschool gesignaleerd met 17 j en 43 m, maar die is in 1840 verdwenen (BAG Scholen Zeveren) en in 1849 heet het dat ze afgeschaft werd wegens de kosten (Stat opn). In 1856 is ze weer open met 8 meesters en 10 meesteressen voor resp.40 j en 106 m; 1859: 6 en 8 voor 70 en 100; 1867: 2 en 4 voor 45 en 60. In 1870 zijn er nog 50 lln; in 1876 en 1879 zowat 45 j en 50 m; in 1883 70 lln. In 1886 is er geen zondagschool meer maar wel catechismus voor 25 à 30 j en 46 m; in 1907 is er dan weer sprake van een zondagschool met 80 lln; in 1910 zou er zelfs een zijn voor volwassenen met 60 lln en een voor kinderen met 50 lln.

In hoeverre leverden al deze inspanningen resultaten op? J. Lory heeft de kennis van de katholieke godsdienst voor de jaren 1842-1879 trachten na te gaan en velt, op basis van vele bronnen, een vrij vernietigend oordeel. Het is onwaarschijnlijk dat de Deinse deelgemeenten een uitzondering vormden: de 'bene' en 'optime' van de dekens uit de hogere paragraaf dienen in hun context begrepen te worden. Het gaat steeds om 'goed' en 'zeer goed'...vergeleken bij vroeger of met andere parochies en gemeten aan het toenmalige criterium: het uit het hoofd letterlijk kunnen weergeven van de antwoorden op de catechismusvragen. En dan nog: in 1877 haalden de 44 lln uit de 11 scholen van het Deinse schoolkanton die meededen aan de interscolaire prijsskamp gemiddeld 36% van de punten voor godsdienst en moraal, dwz het laagste van de provincie, waarvan het gemiddelde dat jaar op 59,7% lag... (J. Lory, *Libéralisme et instruction primaire 1842-1879*, dl.1, Leuven, 1979, p 25 en 124).

Het verzorgen van de eredienst

De eerste taak van de pastoor was natuurlijk, eenmaal de kerk in goede staat: instaan voor de eredienst: op zon- en feestdagen de parochiemis met preek, en in de namiddag, de vespers en lauden; door de week het lezen van de missen, dikwijls ter intentie van bepaalde overledenen; voorgaan bij de uitvaart; het toedienen van de sacramenten...Het vormt dan ook, na de vragen over de kerk, het tweede grote aandachtspunt van de deken bij zijn bezoek. Wordt het misoffer met de nodige waardigheid en devotie opgedragen, en op zon- en feestdagen op het door de statuten voorziene uur? Duren de gelezen missen minstens 20 minuten? (DV 1850). Begint de eredienst stipt op het uur ("puncto physico")? Worden missen en uitvaartdiensten niet te snel afgehaspeld? Wordt wel de juiste wijn gebruikt? Worden vespers en lauden gezongen op zon- en feestdagen? Worden de hosties tijdig vervangen? Zijn vaten en gewaden in orde (dv 1870)? Vanaf 1890 moet zelfs exact aangegeven worden hoeveel minuten de diensten duren...Op geen enkel der teruggevonden visitatieverslagen viel niet één van de hier besproken pastoors een negatieve opmerking te beurt, maar de terugkerende vraag naar de duur van de diensten doet vermoeden dat sommige van hun collega's er zich soms te snel wilden van afmaken. Wel zijn er sporen van aanvragen tot bineren: pastoor en/of gemeenteraad vragen de bisschop de pastoor de toelating te verlenen om op zon- en feestdag tweemaal het misoffer op te

dragen, omdat niet alle parochianen de kerk in kunnen of omdat ze te moeilijk te bereiken valt. In Astene bineert de pastoor vanaf 1839 tot hij een onderpastoor krijgt in 1867, om 6.30 u en 9.30u. Hij krijgt hiervoor 200 F van de gemeente (DV 1841). Meigem vraagt in 1840 om hetzelfde voorrecht, maar de pastoor verzet zich (PB4, 1840). In Gottem wordt het in 1890, op vraag van het gemeentebestuur, voor vijf jaar toegestaan, o.m. omdat de parochianen anders naar de omliggende gemeenten trekken en die soms lange wandeling aanleiding geeft tot 'bijeenkomsten van personen van verschillende geslachten, iets wat, in het belang van de goede zeden, altoos behoort vermeden te worden' (PA Gottem, Registrum memoriale, p.32). De parochianen van Zeveren krijgen in 1906 ook hun zin (PA Zeveren, archiefdoos 3, farde 'documenten'). De pastoor steunt hun aanvraag: vele parochianen moeten naar Meigem, Deinze of elders en dat is 's winters "quand les chemins sont mauvais" een hele opgave, maar vooral ook gevaarlijk "parce que ça leur donne l'occasion de se procurer en ville de mauvais journaux etc;" (PB 74, 27/10/1906 en 75, 6/11/1906).

Zowel in 1850, 1870 als na 1890 wordt gevraagd of de pastoor de communie ook voor de eerste mis uitdeelt – waarschijnlijk om ook degenen die heel vroeg aan de slag willen in de gelegenheid te stellen te communiceren. Ook moest de pastoor steeds prompt ingaan op de vraag om de communie aan zieken of stervenden te dragen – hij en het viaticum werden dan bij hun tocht begeleid door een lid van het broederschap van het H. Sacrament of de koster en wie hun pad kruiste werd verondersteld te knielen.

De pastoor diende tijdens de parochiemis te preken. De statuten van 1847 stipuleren dat dit de ene zondag een heus sermoen moest zijn, aansluitend op het evangelie van die dag en de andere een catechismusonderricht. Naar het einde van de 19de eeuw, wanneer op bijna elke parochie een kleine zustersgemeenschap woonde, moest hij ook minstens om de veertien dagen een uiteenzetting te geven ten behoeve van de religieuzen. Bij het begin van de preek werden ook de erediensten die de volgende week zouden doorgaan (op...dag mis ter intentie van...of: op het feest van...mis voor de leden van het broederschap...met de te verdienen aflaten), de huwelijken die gepland waren en alle andere praktische schikkingen 'afgeroepen'. Aan de hand van die 'hebdomadaria' zou men de dagelijkse activiteiten die in en rond de kerk plaatsvonden, het hele kerkelijke jaar rond, kunnen reconstrueren. Het PA van Astene bezit zo'n soort 'afroepboeken', en ook in St.Martens Leerne en Zeveren worden er bewaard. (Vandenbrande geeft (140-152) een indruk van het verloop van de zondagmis en andere feestelijkheden te Vinkt in de tussenoorlogse tijd.)

Wat de preek zelf aangaat werden slechts tweemaal opmerkingen teruggevonden: in Astene beklimt de pastoor in 1815 maar eens om de veertien dagen de preekstoel: dat moet dus wekelijks worden. In Grammene diende de pastoor in 1855 door de bisschop terechtgewezen: hij moet ophouden grapjes te verkopen tijdens het sermoen, iets wat blijkbaar voor grote toeloop zorgde. In 1856 meldt de deken dat hij zich gebeterd heeft ("parochus anno elapso ab Illmo Domino praemonitus a proferendis trivialibus abstinuit, nec amplius irridendi causa habetur concursus", dv 1856). Soms wordt ookesignaleerd dat oudere pastores moeite hebben om iedere week het woord te voeren. Uit de bemerkingen van de deken over de algemene toestand van zijn district kan men opmaken dat de pastoors niet aarzelden, zeker in de eerste helft van de 19de eeuw (Bez 11 dekenij Nevele) maar ook nog later (cfr. De klacht van Versele over de pastoor van Astene tijdens het interbellum), scherp van leer te trekken tegen wat zij als wantoestanden meenden te moeten brandmerken en daarbij man en paard noemden. 'Donderpreken' werden als een aanvaardbare pastorale methode aanzien, de verspreiding ervan werd vooral door de missiepredikanten in de hand gewerkt. Vanaf de jaren dertig van de 19de eeuw kwam immers het gebruik in zwang 'vreemde' predikanten, meestal religieuzen, te vragen om een 'zending' van een week of een driedaagse nav de dag van de Gedurige Aanbidding (voor beschrijving daarvan zie neirinck 128 en 143), te 'geven'. Naar het einde van de 19de eeuw spreekt men ook van 'retraites' voor bv. de congregatie van de H.Maagd – meestal werden die wel ter plaatse in de kerk gepreekt.

St. Maria Leerne moet een van de eerste van de hier besproken parochies geweest zijn die een volksmissie meemaakte: in 1837; Astene en Zeveren volgen rond 1840 (samen met Deinze). Elders moet men wachten tot na 1850: een missie kostte immers geld: de predikanten kregen een honorarium, en St. Martens Leerne, Vinkt en Meigem die in 1845 nog geen zending lieten preken worden door de bisschop aangespoord er werk van te maken: dat gebeurt dan ook resp. in 1851, 1846-7, en 1851. Voor Grammene vinden we een eerste spoor van een missie terug in 1847, in Wontergem in 1851, in Gottem in 1859. Vanaf 1870 vraagt de deken bij zijn bezoek stelselmatig naar de datum van de laatste missie, en men mag ervan uitgaan dat vanaf het midden van de 19de eeuw minstens om de tien jaar de paters de parochie bezochten, en dat tot na WO II. Zo werden sporen gevonden van predikaties (er moeten er meer geweest zijn) te Astene voor 1851, 1862, 1870, 1875, 1881, 1889-90, 1910, 1936-7, 1955, 1965 en 1970; te Bachte in 1925, 1934, 1946, 1953, 1960; te St. Maria Leerne in 1854, 1869, 1875, 1882-3, 1903 en 1912; te Gottem in 1864, 1869-70, 1875, 1880, 1892-3, 1902, 1932; te Grammene in 1851, (triduum in 1862 en 1864), 1868, 1875, 1878, 1882, 1901, 1910 en zelfs 1962; te Meigem in 1862, 1868, 1883-4, 1903-4 en 1933; te St. Martens Leerne in 1860, 1871, 1878-9, 1886, 1893 1901, 1910; te Vinkt in 1860, 1863, 1878, 1888, 1899, 1908, 1922, 1932, 1947, 1955, 1966; te Wontergem in 1851, 1862, 1868-9,

1875, 1883, 1895-6, 1908, 1921, 1928-30 en 1957 en te Zeveren in 1862, 1865, 1876, 1881, 1883-4, 1894, 1904-1905, 1923. Hoe zo'n zending verliep kan men op vele plaatsen nalezen (Art, Van Haver); hoe het te Vinkt verliep in de tussenoorlog bij Vandenbrande, of in het naburige Hansbeke bij Martens (LvN 1995, 305-315).

Hoogdagen binnen het kerkelijk jaar waren natuurlijk Kerstmis en Pasen, voorafgegaan door de Goede Week-vieringen op witte donderdag, goede vrijdag en stille zaterdag (cfr Vandenbrande) maar ook de processiedagen, minstens twee à driemaal per jaar, toen het hele dorp versierd werd en al wat naam had mee opstapte (voor een beschrijving zie V. Loveling, Sophie, p. 204-205). In de landelijke gemeenten werden de kruisprocessies druk bijgewoond, wanneer de pastoor op St. Marcus (25 april) en de drie dagen voor OLH Hemelvaart het land introk om de vruchten der aarde te zegenen en een goede oogst af te smeken. In Bachte ging ze uit na de mis van 6.30 u, in 1972 werd ze afgeschaft wegens te weinig bijval. De sacramentsprocessie vertrok aldaar op de tweede zondag na Pinksteren, na de hoogmis (tot in 1973), en tot 1971 ging op het feest van OLVHemelvaart (15 augustus) ook een processie rond (Neirinck, 142; zie ook vandenbrande p. 149 en Kerckhaert, 70; Koyen, 78-79). Hier H BLOEDPROCESSIE MEIGEM?

Maar er waren nog meer gelegenheden waarbij feestelijk kon beslag gelegd worden op de openbare ruimte. De volksmissie werd dikwijls afgesloten met de oprichting van een missiekruis, in de tweede helft van de 19de eeuw was de inhuldiging van een 'standaard' bij een Xaverianenbond een gelegenheid om de zusterbonden te inviteren, de fanfare op kop; tijdens het interbellum gaven de inhuldiging van een beeld van het H.Hart aanleiding tot grote volkstoeloop, en ook, de hele periode door, wanneer een ingezetene priester werd gewijd en daags nadien zijn eremis kwam opdragen in zijn geboortedorp. Kerckaert brengt uitvoerig verslag uit over wat dat laatste zoal te been bracht in St. Maria Lerne, in 1892, 1924 en 1940 toen Alfons Beelaert, Jules Verwee en Leo de Jaeger, en Jean 't Kint de Roodebeke hun eerste mis opdroegen (Kerckaert, 78-81, 86, 105) of nog in 1945, n.a.v. Germain Cnudde in Bachte (Kerckaert, 105, Neirinck, 131-135). In de jaren zestig van de 20ste eeuw werden n.a.v. 'roepingendag' lijsten opgesteld van alle parochianen die naar het seminarie of een noviciaat trokken. Voor St. Maria Lerne waren er dat in 1968 20 (5 seculieren, 1 benedictijn, 1 broeder naar Oostakker en 13 zusters; Kerckaert, 88), voor Vinkt, in 1971: 9 priesters en 45 (!) zusters (Michem, 84). In die tijd werd trouwens ook nav het decanaal bezoek gevraagd of en hoeveel roepingen sinds de laatste vier jaar in de parochie ontloken waren. Schokkaert vermeldt dat van de priesters met parochiedienst in het bisdom Gent tussen 1802 en (overleden voor) 1997 er elf uit Vinkt kwamen, negen uit Bachte-Maria-Lerne, acht uit Meigem, drie uit St. Martens Lerne, Wontergem en Zeveren, twee uit Astene en geen uit uit Gottem of Grammene. Wat opvalt is het lage cijfer van Astene, toch de op één na grootste parochie, en de relatief hoge score van Bachte Maria Lerne en Meigem. NAGAAN MICHEM ZRS VINCENTIUS

De pastoor als goede herder

Wat altijd opvalt bij het nagaan van de geschiedenis van landelijk Vlaanderen, zeker tot in de jaren zestig van de 19de eeuw, is de grote armoede. Ook in de kerkelijke archieven zijn daar vele tekenen van terug te vinden. Vanaf het dv van 1856 tot aan de eerste Wereldoorlog informeert de deken altijd naar het aantal publieke bedelaars en, bij gelegenheid, naar de middelen die de pastoor meent te kunnen aanwenden om dit verschijnsel tegen te gaan. In het eerste verslag staan nog grote getallen: 12 in Astene, 25 in Gottem, 30 in Grammene en Meigem, 24 in Wontergem en 35 in Zeveren. Enkel in St. Maria Lerne en St Martens Lerne worden er 'geen' gesignaleerd. Vanaf de jaren zestig gaat het om enkelingen, meestal minder dan vijf, na 1900 wordt nergens nog gebedeld, behalve te Astene. De pastoors die het geluk hadden een welwillende kasteelheer onder hun parochianen te tellen riepen zijn hulp in (St. Maria Lerne en St Martens Lerne), elders wordt soms een conferentie van de H. Vincentius à Paulo gesignaleerd maar dikwijls moest de herder zelf het initiatief nemen. Zo bv. te Vinkt. Daar sticht pastoor Van Nieuwenburgh in 1818 een vlascomité dat grondstof levert aan spinsters en wevers en ook instaat voor de verkoop van de afgewerkte producten: er worden een twintigtal arme gezinnen geholpen. Zijn opvolger, pastoor Dellaert (1821-1831) richt een 'Maatschappij van Weldadigheid' op voor werkverschaffing aan de 276 weefgetouwen op de parochie. Pastoor Groverman (1831-1843) bouwt in 1835 ten behoeve van de werklozen een "spinderij" waardoor een twintigtal spinsters aan de bedelarij konden ontkomen. Pastoor Van Driessche (1843-1849) maakt de hongerjaren mee, trekt zelf op bedeltocht, sticht een kantschool (1845) en weet de rijkeren van de gemeente ertoe te bewegen ouderlingen en wezen onderdak te bieden. Hij schrijft over die tijd: "Wanneer wij bezogt wierden door den typhus, was den scrik zoo groot dat ik uytsluytelijk, al de zieke en andere in die huysen zig bevindende, heb moeten onderhouden" (Bez 37, Stat. Opn., Vinkt, 23/7/1849, v°) En zijn opvolger, pastoor Baetens (1849-1857), tracht via een oproep in de krant *Le Conservateur* fondsen te werven voor de getroffen en door de typhusepidemie in 1853

(Michem, pp.48-51, De Ruyck). Vooral de crisis van de jaren veertig van de 19de eeuw mobiliseerde veel geestelijken: bisschop Delebecque legde er een register over aan (Statistische opname). Zo wordt in Meigem in 1847 een atelier ingericht in een huis van de pastoor voor het maken van elastiek, met het kapitaal van een Nederlandse jood, Mozes Jacob Moresco. In 1850 verhuist de fabriek naar Gent (Van Braekel,31). In St.Martens Leerne weet pastoor Wille de hele gemeente te bewegen: "In 1846 heeft het kollegie van burgemeester en schepenen de jaarwedde afgestaan en de raedsleden het presentiegeld in voordeel der armen van de gemeente. In 1847 hebben de gewillige giften gedaen door eigenaeren die alhier goederen gelegen hebben, en ingezameld door het armbestuer, beloopt tot 288.60 F. In 1846, 1847 en 1848 heeft de familie van Crombrugghe gedurende de wintersaisoenen gestaedig, nu wekelijks dan alle 15 dagen bedelingen gedaen in geld, brood en brandstoffen. Verder verscheide groote landbouwers hebben wel het hunne bijgedragen in levensmiddelen, zoodanig dat de gebrekhebbende zeer geschiktelijk zijn behandeld geworden en voor uitslag heeft gehad alle ziekten te ontgaen" (Bez 37, SML, 20/7/1849). De bisschop stelde in zijn enquête van 1849 ook de vraag of op de gemeente nog het gebruik bestond noodlijdende bejaarden en wezen 'bij afslag' uit te besteden, dwz aan degene die ze voor de minste vergoeding wilde opnemen. Dat was in de hier besproken gemeenten nog overal het geval, behalve (alweer!) in St. Maria Leerne en St. Martens Leerne. Aan die uitbesteding komt maar een einde wanneer de gemeente rijk genoeg geworden is, of wanneer een weldoener werd gevonden, om een rust- en/of weeshuis bediend door zusters in te richten. Het is wachten tot het laatste kwart van de 19de eeuw om de eerste zusterkloosters rond Deinze te zien verschijnen, en ze laten zich op de eerste plaats in met onderwijs: in 1877 te Vinkt (zrs franciscanessen van Sleidinge, cfr Michem, 81-88; dank zij een schenking van Pastoor Van den Berghe, BAG, Zrs van Sleiding – Vinkt, nr 4, Bracq aan onderpastoor, 12/2/1878), in 1879 te Astene (zrs maricolen van Deinze, Demeulemeester, Maricolen, 141, tot 1992) en St. Maria Leerne (zrs van Gijzegem, tot 1952), vanaf 1885 te Meigem (Zrs van Barmhartigheid, vanaf 1897 de zrs van Deftinge), in 1894 te Gottem (zrs maricolen van Deinze, Demeulemeester, maricolen, 142; PA Gottem, Registrum memoriale, p. 46; tot 1970), in 1904 te Zeveren (zrs franciscanessen van Sleidinge, tot 1989), in 1908 te Grammene (zrs maricolen van Deinze, Demeulemeester, 145; tot 1996 of 1967?) en in 1906 Cfr Verschaeren te Wontergem (zrs van Deftinge) en Bachte (zrs van St. Vincentius van Deinze, Demeulemeester, st vincentius, 116, 156). In Vinkt zorgden de zusters niet alleen voor de meisjes- en bewaarschool, in 1878, één jaar na hun aankomst, kunnen ze dank zij een milde parochiaan, ook een hoeve, washuis en ziekenzaal bijbouwen. Tussen 1885 en 1892 doet het klooster zelfs dienst als noviciaat. Mei 1940 laat ook hier een gruwelijk spoor achter: zeven van de acht kostgangers werden neergeschoten en het klooster werd erg beschadigd. Tussen 1948 en 1955 laten herstellingen, verbouwingen en uitbreiding toe uit te groeien tot een modern rustoord voor bejaarden (Michem, 81-83). Ook in Bachte dacht men aanvankelijk naast de bewaarschool een pension voor welstellende alleenstaande dames in te richten, maar dat initiatief kent geen succes. De in 1909 met dat inzicht omgebouwde pachthoeve lokt onvoldoende gegadigden. In 1920 gooit men het resoluut over een andere boeg: alle zusters worden vervangen en men begint de uitbouw van een instituut voor "niet-opvoedbare" jongens van drie tot twaalf jaar, toegewijd aan het H. Hart en erkend door het ministerie van Justitie in 1922. Er zijn dan twaalf jongetjes in de instelling; vanaf 1925 worden ook meisjes opgenomen en zijn er meteen 61 patiëntjes, in 1930 worden de gebouwen uitgebreid, in 1935 zijn er 233 kinderen onder toezicht van 20 à 30 zusters. Na WO II gaat de professionalisering en modernisering verder: vanaf 1964 wordt er ook Buitengewoon onderwijs verschaft, in 1967 begint men een volledige nieuwbouw, vanaf 1972 worden ook kinderen van bij de geboorte opgenomen...(Ria VERCAMER en Bart HUYGHE, Met een warm hart [MPI H. Hart Bachte-Maria-Leerne 1922-1997], Tielt, Lannoo, 1998, passim).

Het eindrapport: de *status populi*

De laatste vragenreeks in het dekenaal verslag informeert over de moreel-godsdienstige toestand van de parochianen: zijn er zware misbruiken? Houdt iedereen zijn Pasen? Wat gaat er mis en waarom, en hoe denkt de pastoor hieraan te verhelpen?

In Astene wordt in 1815 de eerste paasverzuimer gesignaleerd, in 1832 is er sprake van 50 'qui non frequentarunt sacramenta' en op het kasteel woont een 'concubinarius publicus' die ook niet naar de kerk komt. Enkelen nemen het bovendien niet zo nauw met de zondagsrust. Oorzaken volgens de pastoor: vloeken, dronkenschap en danspartijen. Wat dat laatste aangaat weigeren drie herbergiers van dat amusement af te zien, ondanks herhaalde vermaningen. Het vloeken en drinken staat vooral op rekening van de vele schippers ('nautae') en boottrekkers die hier verblijven. Nu, in 1838 zouden er dan wel veel moeten verhuisd zijn want dan wordt er minder gevloekt en zijn er maar drie paasverzuimers. Dronkenschap blijkt endemisch, ook in 1841, wanneer er zes non paschanten worden gemeld. Naar aanleiding van het nakende bezoek van de bisschop in 1843 geeft de pastoor een wat omstandiger verslag: er zijn wel wat dronkaards op de parochie, maar weinigen zijn onverschillig wat de godsdienst aangaat. De meesten bezoeken maandelijks de sacramenten en er zijn maar drie

paasverzuimers. Er wordt veel gevloekt, meer en meer vrouwen gaan op café om te drinken of te spelen, en, sinds het dansen in de herbergen is uitgeroeid, zoeken jongens en meisjes hun toevlucht in private huizen.

Het aantal paasverzuimers blijft de daaropvolgende jaren stationnair: drie in 1856 en 1859, twee in 1868, 1870, 1872, 1876, 1879. De misbruiken zijn de 'gewone' (ordinarii): nachtelijke drinkpartijen en samenkomsten ('compotationes nocturnae et frequentationes') (1879), zij het dat sinds 1870 er wat minder gedronken wordt wegens de lagere lonen ('passio potus diminuta est hisce temporibus, cum minus sit operantium lucrum' RSP 1870). De schoolstrijd verloopt, althans volgend de dv's, betrekkelijk rustig in Astene: de vrije school telt einde 1879 182 leerlingen, de gemeenteschool: 15 (dv), einde 1880 zijn er zes jongens en tien meisjes op de 'geuzenschool' tegen 92 en 114 in de katholieke, de 12 jongens en 75 meisjes uit de vrije bewaarschool niet meegerekend (Bracq, 2.10.3.13). De missie van 1881 heeft er misschien voor gezorgd dat er in 1882 maar zeven niet-paashouders zijn, waarvan vijf omwille van de 'schoolkwestie', en in 1886 nog maar één, namelijk de 'officiële' schoolmeester...die ervan beschuldigd wordt in 1879 enkele van zijn huurders gedwongen te hebben hun kinderen naar zijn school te sturen (DV 1879, 1882, 1886; BAG, VO 73, 22-29/12/1879). Het volgende dv dateert van 1912: afgezien van het feit dat de pastoor wel erg oud is, de onderpastoor 'non semper prudens', en er 10 liberale paasverzuimers zijn blijkt alles onder controle: er zijn, zoals trouwens in het RSP van 1888 (bez 18 dek. Deinze), geen uitzonderlijke wantoestanden. In 1912 wordt de koster wel beticht van verkrachting van een meisje van 15 (PB 90 ev). In Astene zijn er, vergeleken met de andere deelgemeenten, betrekkelijk veel onwettige geboorten: in de jaren veertig 3.1%; tussen 1861 en 1875: 3.8; 1876-1895: 4.3; 1896-1910: 4.1 (Art, art. cit)

De Bachtenaren zijn een apart volk en willen dus een eigen pastoor. Al in 1805 vraagt de burgemeester van het dan nog zelfstandige Bachte aan de prefect een eigen parochie. Lammens, toen deken van Nevele, adviseert negatief (PB ML 9,10). In 1806: zelfde scenario, maar nu is de vraag gericht aan de bisschop (ibidem, 11-12). In 1829: opnieuw, ditmaal adviseert de pastoor van St Maria Leerne niet in te gaan op de vraag (ibidem, 19-20). Hem waren immers sinds 1786 de ca 100 communicanten uit Bachte, die niet op Rekkelingen woonden, toevertrouwd (dv B 1803 en 1806). De Rekkelingenaren hingen af van OLV-Deinze en lieten in 1830, toen er weerom sprake was van een aparte Bachte-parochie, weten dat ze dat zo wilden houden (PB ML 21). In 1831 vraagt pastoor Piron van St Maria Leerne aan de bisschop hem uitdrukkelijk als pastoor van die 100 Bachtenaren aan te duiden, want nu spelen daar enkele leken iedereen de les (ibidem, 23). De deken meldt inderdaad in 1832 dat er een residerende pastoor geëist wordt (ook schriftelijk op 23/2/1832, ibidem 25) en dat op zondag sommigen weigeren naar St Maria Leerne ter misse te gaan (er worden in 1832 drie à vier paasverzuimers in Bachte gesignaleerd, dv ML, 1832). Ze stellen de kerk te Bachte open, luiden de klok (dv B 1832) en vragen zelfs stoelgeld (PB ML 33). Die laatste klacht, geformuleerd door de burgemeester van het dan gefusioneerde Bachte Maria Leerne, belandt via de gouverneur bij de bisschop en tenslotte bij dezelfde arme Piron die antwoordt dat hij dat euvel indertijd al aan het bisdom had gesignaleerd, maar dat er geen reactie op gekomen was en hij het zich nu verder niet meer aantrok (PB ML 33, 35, 36). Hij had inderdaad al in 1830 gevraagd van de Bachtenaren verlost te worden: hij had er niets dan ruzie mee (ibidem 46). Op 28/2/1834 stuurt de bisschop de Bachtenaren een vermanende brief (ibid 37). Op 3 juli van hetzelfde jaar schrijft Janson, pastoor van OLV Deinze aan de bisschop dat de Bachtenaren bereid zijn 200 F bovenop de staatswedde van een te benoemen tweede onderpastoor bij de hoofdkerk van Deinze te betalen, als die dan Bachte zou bedienen (ibid 43). Op 12 september 1834 besluit de bisschop de Bachte-wijk bij Deinze te voegen, dat daarom een tweede onderpastoor krijgt toegewezen (ibidem 45, 47) en de deken schrijft in zijn verslag van 1835 dat iedereen daar vrede mee lijkt te nemen ('Incolae iam videntur contenti'). Tot in 1848 een nieuwe generatie blijkt te zijn opgestaan: die onderpastoor uit Deinze mag nu eindelijk toch eens in Bachte komen wonen, er is een pastorie voorhanden, zo luidt het (PB ML 61, 20/4/1848). Geen reactie van het bisdom, dat op 1/6/ en 9/9 1848, en op 28/2/1849 dezelfde vraag toegezonden krijgt, met in de laatste missive de dreiging dat verongelijkt Bachte zich bij de koning, de aartsbisschop en het parlement zal gaan beklagen (ibid. 61, 62, 63, 64). En inderdaad: op 29/11 van datzelfde jaar antwoordt de bisschop nav een vraag van de gouverneur dat de eis van de Bachtenaren ongegrond is. Hij wil wel een desservant benoemen als de kerk als kapel of annexe erkend wordt, een nieuwe pastorie wordt gebouwd en de gemeente een toelage van 200 F bovenop de staatswedde van de aan te stellen kapelaan of desservant voorziet (ibid 78). Een voorstel waaraan blijkbaar geen gevolg kan gegeven worden want in 1854 is er een zoveelste petitie vanuit Bachte (nr 85). In 1854 wordt/ moet, opdat een schenking aan de 'kapel' van Bachte zou kunnen aanvaard worden, dan uiteindelijk een kerkfabriek aangesteld (worden) (91-92). Een nieuw feit, dat in 1859 wordt aangegrepen door zowel de burgemeester van St Maria Leerne als de bisschop om bij de overheid een desservant voor Bachte te vragen...zonder gevolg. In 1892 gaat de wijk weer in het offensief, de politieke wind waait dan in Brussel weer uit de goede richting... (123) en ditmaal wel met succes. Bachte wordt als annex van OLV Deinze erkend en EH De Smet, leraar aan het St. Henricuscollege, met de zielzorg belast (132-133). Nu nog de spurt naar een autonome parochie: ondanks de vele bezwaren van de pastoor van OLV Deinze, voor wie de verzelfstandiging een verlies

van inkomsten en van een onderpastoor zou betekenen (143, 147) wordt op 15/2/ 1898 Bachte als volwaardige succursale erkend (149, 150) na een laatste petitie en een brief 'van 't kasteel' (PB Bachte, 4 - 7). Het minste dat van de Bachtenaren kan gezegd worden, is dat ze erg op hun kerk gesteld waren: het dv van 1912 vermeldt dan ook dat alles in orde is (op de antwoorden van de kinderen na): geen bedelaars, geen paasverzuimers, nullus abusus...(voor een gedetailleerde gesch, ook van de 20ste eeuw zie neirinck)

Over die van Gottem schrijft de deken al in 1806 niets dan goed: 'parochiani de Gotthem generaliter sunt probi, honesti et in frequentandis sacramentis diligentes' (deugdzaam, eerbaar en stipt in het naderen van de sacramenten). Ze hebben dan ook een zeer vrome en vriendelijke pastoor (Petrus Jan Goethals –nomen est omen, ° 1752, 'pietissimus et humillimus') die graag thuis blijft zonder daarom te niksen of met de kaarten te spelen (domi esse amans, otium et cartas pictas fugiens, dv 1809). Hij wordt echter ziek (dv 1815) maar dat betekent niet dat de parochie erop achteruit zou gaan, want ze is van een goede inborst ('est sat bonae indolis', dv 1818) en de collega uit Grammene helpt hem, weliswaar tegen betaling. Goethals sterft in 1820, en zijn opvolger, Joseph Mortaigne (°1777) lijkt uit een heel ander hout gesneden. Al in 1822 moet er over hem geklaagd zijn: de deken schrijft aan het bisdom dat wat over hem wordt verteld wel waar is, (hij zou met wat teveel vuur van leer zijn getrokken) maar dat hij in Gottem een moeilijke parochie heeft gekregen (difficillimam paroeciam), niet zonder misbruiken en met grote onwetendheid inzake geloofsleer (bez 11, 13/5/1822) – allemaal gevolg van de langdurige ziekte van zijn voorganger. In 1832 zijn er plots acht paasverzuimers, en dat zou wel verband kunnen houden met de persoon van de herder die wat onbeschoft zou zijn, ruw en overijverig (parum tamen incultus et aliquando asper et imprudens ex zelo, dv 1832). De deken krijgt klachtbrieven over Gottem, waar een gans gezin de paascommunie zou geweigerd zijn wegens een meningsverschil met de pastoor (RAG, dekenij Deinze, 14/5/1833, 21 en 30/5/1836). Het geschil draait rond weduwe Grijspeerd: zij en haar zonen liggen overhoop met Mortaigne, maar zonder echte reden (una domus nempe vidua Grijspeerd cum suis filiis est paulisper contraria suo pastori, sed sine fundamento, dv 1835). Voor de rest is er geen vuiltje aan de lucht: de mensen zijn eensgezind, volgbaar en naderen stipt de sacramenten; er wordt nauwelijks gevloekt en er zijn geen 'bijeekomsten' (viget hic, etiam in Grammene et Wouterghem, christiana unio, et populus est docilis et diligens in frequentandis sacramentis (...) Turpiloquia hic vix audiuntur, nec existunt conventicula' dv 1835). In 1843, nav een aangekondigd bisschoppelijk bezoek, maakt de inmiddels 66-jarige Mortaigne (hij zal 39 jaar in Gottem blijven, tot zijn 82ste..) nog eens een stand van zaken op. Afgezien van al het goede dat hierboven al werd gesignaleerd wijst hij erop dat van de 910 communicanten er ca 75 'inferioris sortis' zijn, van een mindere soort, en dat enkele kwaadwilligen naar lakse biechtvaders durven uitwijken ('ad laxissimum confessarium tendunt' – pastoor Mortaigne moet voorwaar geen makkelijk man geweest zijn). De anderen, op enkelen na, gaan bij hun eigen pastoor te biechte. Er loopt ook een onverbeterlijke dronkaard rond en de gemeentesecretaris steekt waar en wanneer hij kan de pastoor stokken in de wielen (PB Gottem, 16, 10/7/1843). In 1856, enkele maanden voor zijn opruststelling, kan Mortaigne een parochie achterlaten waar iedereen zijn Pasen houdt, en dat blijft zo onder zijn opvolger, Petrus Jacob Braem, pastoor tot in 1866 (dv 1856, 1859, 1866) en ook nog nadien (dv 1870, 1872, 1876, 1879). Als pastoor Poschelle (1866-1878) in zijn RSP van 1871 dan toch enkele abusus moet signaleren, dan lijken ze erg begrijpelijk, want er zijn in Gottem geen toneelvoorstellingen noch muziekuitvoeringen ('Non sunt hic comoediae flandricae nec representationes, nec cognoscuntur dies festorum musicorum'). Tweemaal per jaar, nav de kermis, gaan de vrouwen met hun familie in de late namiddag op café, sommige cafés blijven 's zondags te laat open, maar wat veel erger is want een ingeroeste gewoonte: op sommige zondagen komen sommige vrouwen en meisjes na de vespers samen bij een van hen thuis om met de kaarten te spelen en sterke drank te nuttigen, en dat geeft soms aanleiding tot miserie. Sinds de missie van vorig jaar is die aloude gewoonte wel wat verlaten, en hopelijk zal de pas opgerichte congregatie van de H. Maagd dit misbruik met wortel en tak uitroeien...(PB Gottem, 32, 31/1/1871; PA Gottem, Registrum memoriale, p. 8). Einde 1880 gaan één jongen en één meisje naar de officiële school (Ernst en Irma Schynck, 12 en 10 jaar, kinderen van de herbergier-tonnenmaker) tegen 66 j en 66 m in de katholieke (Bracq 2.10.3.13). Geen wonder dat in Gottem waar iedereen zijn Pasen houdt (uitgezonderd drie in 1883 wegens de schoolkwestie, één in 1885 'quia prave vivit', één in 1908: 'amens') graag naar de fles gegrepen wordt: 'potationes et frequentationes sicut in aliis paroeciis' (dv 1885) 'multi potatores alcool, seu genevri' (RSP 1888, bez 18, dek. Deinze). Er zijn in Gottem verhoudingsgewijs weinig onwettige geboorten, behalve tussen 1876 en 1895, wanneer men zelfs boven het Oost-Vlaamse plattelandsgemiddelde uitstijgt met 5.3%. In de jaren veertig was dat maar 1%, tussen 1861 en 1875: 2.6 en tussen 1896 en 1910: 2.2 (Art, art cit).

Grammene lijkt wel de tweelingbroer van Gottem: als er al moeilijkheden zijn, dan hebben ze te maken met het rigorisme van de eerste helft van de 19de eeuw. In 1814 vraagt deken Nuytens pastoor

Vlaeming te verplaatsen en iemand 'minoris austeritatis' te benoemen, want de situatie is onhoudbaar geworden (PB Grammene, 5 7/9/1814). Voor het overige is er volgens de dv's tussen 1803 en 1830 geen vuiltje aan de lucht: in 1832 luidt het 'dat hier zoals elders de meesten regelmatig de sacramenten benaderen en slechts enkelen maar één keer per jaar te biechte gaan (dv 1803, 1806, 1815, 1818, 1832). In 1843 houdt iedereen zijn Pasen en zijn ze allemaal present op de dag van de Gedurige Aanbidding, op twaalf na: 'parochia optima est, laus Deo' (PB Grammene, 22, 9/7/1843). Tussen 1856 en 1867 moet er een hardnekkige paasverzuimer op de parochie gewoond hebben (dv 1856, 1859, 1867) en in 1870 moet ook de pastoor van Grammene, Jozef Hoogstoel, dan 68 en al tien jaar op de parochie werkzaam, zijn best doen om iets onder het kapittel 'de abusibus' van zijn RSP te kunnen schrijven: 'stricte loquendo non inveniuntur'. Er is wel één of twee keer per jaar een 'eene bolling in de eene of andere herberg, naer welke bolling er somtijds dogters komen' maar niemand ziet daar kwaad in. Er zijn geen toneelopvoeringen 'sub praetextu fovendae litteraturae' en slechts enkelen trekken soms naar een muziekfestival in Deinze, Dentergem, Aarsele of de naburige dorpen. De vrouwen gaan nooit op café, en in de voorbije tien jaar vielen slechts twee onwettige geboorten te noteren, en de betrokken vaders en moeders zijn inmiddels gehuwd. In 1860 werden er 1600 communies uitgereikt, de voorbije jaren ca 4000. Dat van die onwettige geboorten klopt wel: tussen 1861 en 1875 werden in Grammene slechts 3 onwettigen op 268 geboorten geteld (1.1%) en ook de periode voordien was in dat opzicht voorbeeldig: 3 op 173 of 1.7%. Maar tussen 1876 en 1895 ziet het er anders uit: 3.9%, weliswaar nog beneden het Oost-Vlaamse plattelandsgemiddelde dat trouwens voor die periode op zijn hoogst lag (4.9), maar toch bijna een verdrievoudiging tov de periode voordien. Tussen 1896 en 1910 zakt het weer: te Grammene naar 2.3, gemiddeld naar 4.3. (art, art cit). De verdere kerkelijke geschiedenis van Grammene verloopt quasi rimpelloos tot aan WO I: enkel in 1883 zijn er twee paasverzuimers 'propter quaestionem scholarem' maar in 1885 luidt het alweer: 'nunc omnes satisfaciunt praecepto paschali' (dv 1883, 1885). Einde 1880 gingen er vijf jongens en vier meisjes naar de officiële school tegen 25 j en 20 m in de katholieke, de 66 kinderen uit de bewaarschool niet meegerekend. Ook hier worden de 'goddelozen' nominatim aan het bisdom gesignaleerd: het gaat om de vier kinderen de Bussere, twee kinderen Bruyneel, twee kinderen deWulf en Marie Wallaert (Bracq, 2.10.3.13). In 1912: één paasverzuimer maar 'nulli sunt abusibus' (dv 1912)

Ook in Meigem lijkt alles peis en vree. Als de deken een opmerking heeft te maken tijdens de Franse en Nederlandse periode dan slaat ze op de pastoor, Louis Jacques Stichelbaut (°1754, 1802-1826), in een vroeger leven norbertijn te Drongen. Hij moet het verenigingsleven wat aanzwengelen (dv 1806, 1809, 1815, 1818: 'pastor pius (...) exime solitarius'), iets waarop ook zijn opvolger, Jan Baptist Franssens (° 1789, 1826-1849) door de bisschop wordt aangesproken (PB Meigem, 19, 30/3/1843) en wat opnieuw in 1888 ter sprake komt (bez 18, dek nevele, rsp 24/12/1888). In 1832 zijn er vier paasverzuimers, waarvan twee slechts burgerlijk getrouwd zijn (verwantschap in de tweede graad maakt kerkelijk huwelijk onmogelijk). Er wordt niet gedanst op de parochie, des te meer gevloekt, maar in het algemeen 'populus est simplex et religiosus' (dv 1832). In 1835 heerst 'unio et charitas' in de gemeente, maar in twee herbergen worden 'lusores' gesignaleerd (spelers; het is niet duidelijk of het kaartspelers of toneelspelers betreft), maar daar is in 1839 al geen sprake meer van. Ook voor Meigem is een 'stand van zaken' nav een nakend bisschoppelijk bezoek bewaard (PB 18, 7/7/1842). Er heerst een goede geest onder de parochianen, op enkele uitzonderingen na. Ze wonen stipt de goddelijke diensten bij, en naderen regelmatig tot de sacramenten, op enkele 'tardiores' en weinige 'pigri' na. Ze aanhoren graag de preek en het grootste deel luistert zelfs aandachtig: slechts enkelen gaan dan de kerk uit, niet uit kwade wil maar uit verveling ('libenter audiunt concionem et pars maxima auscultat; non exiunt nisi paucissimi, non tamen ex malitia, sed desidia'). Maar ze hebben naast hun goede kanten ook hun zwakheden ('Sed ut suas habent virtutes ita et sua vitia habent'): De ouders besteden te weinig aandacht aan de opvoeding van hun kinderen. Er zijn twee à drie paasverzuimers, waaronder één iemand die gescheiden leeft en één publieke dronkaard. Dronkenschap komt overigens zelden voor op deze parochie, maar er wordt veel schuine praat verkocht ('turpiloquium') vooral tijdens de oogst en op de andere ogenblikken waarop er in groep op het veld wordt gewerkt. Meigem telt in die periode inderdaad relatief veel onwettige geboorten: tussen 1840 en 1850 16 op 344 of 4.6%, op één na het hoogste van de Deinse deelgemeenten (art, art cit). De bisschop beveelt de pastoor na zijn bezoek op 12/7/1842, een liber memorialis op te stellen, het boek 'uitgaven en inkomsten' zorgvuldiger bij te houden, een volksmissie te laten preken, een afdeling van de Voortplanting des Geloofs in te richten, de omhalingen voor de KULeuven te stimuleren (in 1842 bracht die 'maar' 9 F op), een zondagschool te proberen en nu eindelijk eens een toog te dragen, toch minstens op zondag... (PB Meigem, 19). In 1845 en 1848 heeft de deken niets te signaleren, in 1852 worden twee à drie dronkaards vermeld en wordt preventief tegen 'conventicula' van leer getrokken. Voor 1880 heeft de deken niets bijzonders te signaleren: iedereen houdt zijn Pasen (dv 1867, 1872, 1877, 1878) maar de schoolstrijd laat zich ook in Meigem voelen: vier paasverzuimers in 1880, twee in 1883. Er zouden echter geen kinderen naar 'de school zonder God' gegaan zijn, alle kinderen, 98 j en 49 m zaten in het vrij onderwijs (Bracq, 2.10.3.13). In 1886 is dan ook iedereen weer

paschant (dv 1880, 1883, 1886). De gemeente-onderwijzer van Meigem, Désiré Wauters (1850-1888) had inderdaad zijn school zien leeglopen en was naar Nevele verhuisd. Hij was een goede vriend van Cyriel Buysse en wordt in de novelle *Meester Gevers* (1909) ten tonele gevoerd (A. VAN ELSLANDER, Cyriel Buysse: een onbekende martelaar, in Mededelingen van het CB Genootschap, III, 1987, pp.45-48; zie ook E. Dauwels, Lijkreden uitgesproken bij het graf van mr. Désiré Wauters, in beschikbaarheid gestelden hoofdonderwijzer van meigem, Deinze, 1889, SBA). De RSP van 1888 vermeldt dat er geen gemeenteschool maar een geadopteerde katholieke meisjes- en jongensschool op de parochie open zijn. De meisjesschool staat samen met een vrije bewaarschool olv drie zusters van Barmhartigheid van Ronse die sinds 1885 in Meigem werkzaam zijn. De deken noteert dat het verenigingsleven breder dient uitgebouwd te worden 'in hac bona parochia' (bez 18, dek nevele, 24/12/1888). Het blijft rustig in Meigem: de dv's van 1905, 1911, 1936-8 hebben niets dan goede woorden: 'omnes paschant'. Het aantal onwettige geboorten ligt tussen 1861 en 1910 ver onder het Oost-Vlaamse plattelandsgemiddelde: 2.2 % (1861-1875), 2.7% (1876-1895), 2.3% (1896-1910) (art, art cit).

In St. Maria Leerne gaat het zo mogelijk nog beter: tussen 1803 en 1912 is er slechts tweemaal sprake van paasverzuim: in het eerste geval (dv 1832, 1835) gaat het dan nog om enkele heethoofden uit Bachte, in het tweede (dv 1882) om de onderwijzer van de gemeenteschool (die in 1879 twee jongens in de klas heeft, einde 1880: geen.) en zijn echtgenote (dv 1879, 1882). De stand van zaken uit 1843 (PB ML 58, 14/7/1843) nav het nakende bisschoppelijke bezoek klinkt dan ook als een zegebulletin: iedereen houdt zijn Pasen, in 1842 werden 6284 communies uitgereikt voor 660 communicanten (wat erg veel is voor die periode) en voegt pastoor Piron er fier aan toe: het gaat niet enkel om vrouwen 'sed et a masculis omnis conditionis': ook mannen van alle stand en rang doen mee. 'Pietas hic multum viget et accrescit inter juventutem'. De jeugd gedraagt zich wel, en zelden valt een onwettige geboorte te noteren. Als er al wat kan verbeterd worden, dan het volgende: jongens beginnen al van jongsaf op café te komen 'quod ubique maxima causa corruptionis est'. Sommige ouders nemen hun plicht als opvoeder niet al te nauw. De jeugd van beiderlei kunne durft elkaar wel eens te ontmoeten op samenkomsten. Er zijn enkele dronkaards en onruststokers. Velen zouden ook in de week naar de mis kunnen komen, maar doen dat niet, en de 'vreemden' die op de parochie komen wonen schandaliseren de autochtone bevolking soms met woord en daad. Latere verslagen hebben daar niets aan toe te voegen: 'nullus abusus', 'non graves abusus', 'abusus nisi ordinarii'... Sinds 1879 wonen er bovendien vier zusters van Vincentius à Paulo van Deftinge op de parochie (bez 18, dek deinze, RSP 15/12/1888). Indien het percentage onwettige geboorten in 1840-1850 nog 3.8 bedroeg dan zakt het gestaag over 2.4 in 1861-1875 naar 1.7 in 1876-1895 (tegen 4.9 gemiddeld voor het Oost-Vlaamse platteland!). Tussen 1896 en 1910 stijgt het naar 3.0% (art, art cit).

In het kleine St. Martens Leerne zijn paasverzuimers witte raven: één in 1806, drie in 1832; 1848: één zwakzinnige; rond de schoolstrijd: één in 1880, twee in 1883 (de 'officiële' onderwijzer en zijn echtgenote) en in 1913: twee 'qui vivunt in adulterio'. Tijdens de jaren dertig van de 19de eeuw ging het niet zo best op de parochie: voor 1835 werd er blijkbaar gedanst; er waren spanningen tussen de burgemeester die 'weinig christelijk' zou geleefd hebben en pastoor Laurent Van Impe (°1786, 1826-einde jaren dertig), die vanaf 1835 slechtziend wordt en in 1838 bijna blind is ('saepe infirmus, hinc semi-vivens, tardus in omnibus'). Dat heeft voor gevolg dat, al blijkt het dansen uitgeroeid en de vrede met de burgemeester hersteld, het kerkvolk 'negligens in suscipiendis sacramentis' is 'et pueri minime satisfecerunt'. De nieuwe pastoor Petrus van de Woestijne (°1779, 1837-1842) weet orde op zaken te stellen want men moet wachten tot de RSP van 1870 om te vernemen dat er soms naar muziektijdsfeers wordt gegaan, de café's te laat openblijven en op kermisdagen de dames zich aldaar ook aan een glas wagen. In 1880 zit er niemand op de officiële school. In 1906 is er sprake van 'een beetje alcoholisme' (aliquantulum alcoolismus', dv 1906). De onwettige geboorten kunnen in St. Martens Leerne in drie van de vier perioden op één hand geteld worden: 4/158 of 2.5 % in 1840-1850; 4/261 of 1.5 in 1861-1875; 4/324 of 1.2 in 1896-1910. Enkel tussen 1876 en 1895 loopt dat cijfer, zoals bijna overal elders, wat op: 9/317 of 2.8% - nog altijd ver beneden het Oost-Vlaamse plattelandsgemiddelde van 4.9% (art, art cit).

Vinkt lijkt niet onverdeeld uit de Franse tijd gekomen te zijn: er was inderdaad een beëdigde priester bereid gevonden om de tijdens de beloken tijd ondergedoken pastoor van Balen (° 1729, 1764-1813) te vervangen (Michem, 41). Misschien lag dat aan de oorsprong van het conflict dat er tussen pastoor Steen (° 1758, 1813-1816) en sommige parochianen zou hebben bestaan. In 1818, onder zijn opvolger, Bernard Van Nieuwenburg (° 1768, 1816-1821) is iedereen weer verzoend (dv 1818). Pastoor Dellaert (° 1173, 1821-1831) heeft een serieuze aanvaring met de gemeentelijke overheid (zie hoger) en andermaal moeten dus plooiën gladgestreken worden door de opvolger Emmanuel Groverman (° 1796, 1831-1843). Groverman lukt daarin: 'Regimen civile cum clero operatur. Discordia videtur sopita' (DV

1838). Ondanks die strubbelingen wordt van de parochianen gezegd dat ze hun kerkelijke plichten 'voldoende' vervullen ('satis diligens'), maar het dansen kan maar in 1835 als uitgeroeid beschouwd worden, en in dat jaar worden er 'conventicula' gesignaleerd (dv 1832, 1835). Twee maanden voor zijn afscheid van de parochie schrijft Groverman nav het nakende bisschopsbezoek dat de bevolking vlijtig de preken en instructies bijwoont en slechts weinigen dan de kerk verlaten. Er zijn er veel die zich stipt de sacramenten laten toedienen, maar er zijn er ook veel die daarin nalatig zijn 'ben ik gedwongen te bekennen' (fatere cogor), aldus de herder. Sommigen blijven weg uit de vespers, maar er zijn hoogstens drie paasverzuimers. Vuilpraterij en laster ('turpiloquium et detractatio') zijn sterk verminderd (pb vinkt, 28, 11/7/1843). Delebecque noteert na zijn bezoek 'populus non diligens in frequentandis sacramentis', er is nog geen missie gepreekt en de Gedurige Aanbidding heeft weinig bijval. Er worden 8000 hosties per jaar verdeeld voor 1620 communicanten – zou het daarom zijn dat Groverman muteert naar Elversele, toch een kleinere parochie? (BB 1843). Zijn opvolger, Louis Van Driessche (°1802, 1844-1849) heeft het ook niet voor de wind. De parochie blijkt verdeeld, de gemeentelijke overheid is niet betrouwbaar en al zet de pastoor de gelovigen aan veel naar de kerk te komen 'populus non venit', alleen het vrouwelijke volksdeel 'diligenter frequentat sacramenta' (dv 1845). In 1848 heeft Vinkt zijn missie en namissie gehad, en allen zijn te biechte geweest en de betrekkingen met de burgemeester zijn (voorlopig) aan de beterhand. In 1850 was de dag van de Gedurige Aanbidding een groot succes, maar er wordt opnieuw gedanst in twee herbergen en de burgemeester laat zich weer van zijn slechte kant zien (dv 1850). Er zou maar één paasverzuimer zijn, twee dronkaards en een huis met een slechte naam. Er worden rond die tijd zo'n twee onwettige kinderen per jaar geboren (dv 1848, 1852). Van Driessches opvolger, Jan Joseph Baetens (°1811, 1849-1857) komt in openlijke botsing met de gemeentelijke overheid nav de typhusepidemie (de ruyck, PB Vinkt 38-50). Het duurt tot 1871 vooraleer we een glimp kunnen opvangen van wat dit allemaal voor gevolg heeft voor de geestesgesteldheid van de Vinktenaren. Cassianus Van der Casseyen (° 1813, 1857-1874) vermeldt in zijn RSP dat vooral de dronkenschap een plaag is bij de armen. Er zijn echter geen toneelopvoeringen, muziekfestivals of vrouwen op café (PB Vinkt, 55, 18/1/1871). Over non paschanten wordt niet gerept, in 1868 waren er twee ('concubinarii') (dv 1868). Het verslag van Emmanuel Pieraert (° 1828, 1874-1878) uit 1877 klinkt bekend: de dag van de Gedurige Aanbidding was een groot succes (evenveel sacramenten als tijdens de paastijd), maar de bedevaart naar St. Bartolomeus dan weer, die in 1870 'cum magno successu' doorging, verliest aan bijval. Nog altijd geen toneel of muziekfestival en de vrouwen blijven weg uit het café, de jongelui daarentegen brengen er soms de nacht door (PB Vinkt, 60, rsp 1/2/1877). Aan dat laatste zullen de acht zusters franciscanessen die einde mei van hetzelfde jaar op de parochie arriveren, niets kunnen veranderen, wel zullen ze veel goed doen aan het meisjesonderwijs en de ziekenzorg (25 patienten in 1889, Bez 5, 1889; Bez 40 sub Vinkt, p. 439). Ze zijn ook net op tijd om mee te vechten in de schoolstrijd die ook te Vinkt blijkbaar glansrijk gewonnen wordt: in 1880 zijn er vier non paschanten: de 'officiële' onderwijzer, twee leden van zijn schoolcomité en een huisvader die zijn zoon naar de school 'zonder God' stuurde (dv 1880), er zijn dan acht jongens en twee meisjes in de officiële school tegen 140 en 110 in de katholieke, de 50 in de bewaarschool niet meegerekend (Bracq 2.10.3.13). In 1883 zijn er nog drie niet-paashouders (dv 1883), in 1886: één vrouw 'quasi stevenista' (dv 1886). In 1888 wordt als enig misbruik cafébezoek door vrouwen 'inferioris conditionis' gesignaleerd (Bez 18, dek nevele, rsp 19/12/1888). In 1905 zijn er geen paasverzuimers bekend maar steekt een oude duivel de kop op 'discordia inter quosdam parochianos' (dv 1905) samen met een oud slepend zeer: de, nu bedekte, armoede: 'multae familiae vix magno labore victum et amictum lucentur, ita ut privatim eleemosyni sustineantur' (dv 1905, 1911). Die lag misschien ook mede aan de oorsprong van het hoge aantal onwettige geboorten tussen 1876 en 1895: 56/910 of 6.1%, een eind boven het Oost-Vlaamse plattelandsgemiddelde van 4.9. De andere periodes zijn modaal of laag te noemen: 1840-1850: 3.7%; 1861-1875: 3.8; 1896-1910: 2.5 (art, art cit).

In Wontergem blijkt onder het lange pastoraat van Joannes Livinus D'Anvers, oud-norbertijn (° 1754, 1803-1846, vanaf 1839 met coadjutor), een modelparochie: "Omnia hic laudanda, et decor ecclesiae et diligentia pastoris qui est forma gregis" (dv 1815). Er wordt niet gedanst, er zijn geen 'conventicula' laat staan paasverzuimers (dv 1835). D'Anvers' opvolger, Jan Frans Van Hulle (° 1805, 1846-1879) mag zijn 33 jaren dienst te Wontergem beginnen in de moeilijke crisistijd: in 1846 waren er op zijn parochie 198 armen, in 1847: 245, in 1848: 358 (Bez 37 stat opn, 20/7/1849). In 1870 is de grootste armoede blijkbaar verholpen: 'Pauperes miserabiles hic fere non habentur' en als er dan toch zouden zijn worden ze door de boeren, op aansporing van de pastoor geholpen ("tempore annonae curavi ut jusculum eis distribueretur". In datzelfde jaar was de dag van de Gedurige Aanbidding een groot succes ('neminem noverim qui ad sacramenta non accedat'). Vrouwen gaan zelden op café, er zijn geen toneelopvoeringen en sommige parochianen gaan dan wel eens naar een muziekfestival in een naburige gemeente, maar dat geeft geen aanleiding tot misbruik (PB Wontergem, 23, RSP 23/12/1870). Voor de schoolstrijd zijn er geen paasverzuimers, in 1882: drie: één wegens de schoolkwestie en twee 'propter vitam pravam' (dv 1882). Die ene kan bijna niemand anders geweest zijn dan Clément Tytgat, de gemeente-onderwijzer die in 1879 had gekozen op post te blijven in de

officiële school en er zelfs in slaagde een heuse meeting tvv het officieel onderwijs te organiseren (art. Huys over Wontergem). Kort voor de schoolstrijd liepen er 115 à 120 kinderen school tijdens de winter, en 50 à 70 tijdens de zomer (dv 1876, 1879). Daarvan zouden er aanvankelijk nog een tiental meester Tytgat trouw blijven (Huys), om exact te zijn: om acht jongens en vijf meisjes, terwijl 63 j en 61 m naar de katholieke school lopen. “Des treize fréquentant l'école officielle, six sont enfants d'employés du chemin de fer de Deynze à Ingelmunster et forcés par Cloet de Thielt” weet de pastoor te melden (Bracq 2.10.3.13). Volgens het bisdom is dat relatief grote aantal ook te wijten aan het feit dat Tytgat tevens armenmeester is en de bedeling ontzegt aan wie zijn kinderen naar de katholieke school stuurt (BAG, VO 73, 22-29/12/1879). Wat er ook van zij, in 1882 en 1886 heerst er blijkbaar verdeeldheid op de parochie ('Maxima odia inter quasdam familias' dv 1882; 'Inter quosdam concives existunt discordiae' dv 1886). Tytgat wordt in 1885 door het gemeentebestuur afgezet, zogenaamd wegens dronkenschap (RAG, Wontergem Mod. Arch., nr 1: jaarverslagen, jaarverslag over 1885; RABW, archief prov. O VI, 2/7352/4). Rond 1890 voert hij omtrent zijn pensioen nog een proces met het gemeentebestuur en roept hij de hulp in van prof. Wagener (UG, CB, VI. Bl, II W 23). Waarschijnlijk houdt dit verband met de gesignaleerde 'discordiae'. In 1886 zijn er 'voor zover geweten' geen paasverzuimers ('in quantum scire potest' dv 1886), in 1888 twee publieke (Bez 18, rsp 19/12/1888), in 1907: één, de schoolmeester van 1879..., in 1912: geen (dv 1907, 1912). Afgezien van het feit dat enkelen de liberale opinie zijn toegedaan is de enige abusushet vermelden waard in 1888 de drankzucht, ook bij vrouwen en bij de notabelen van de gemeente ('Ebrietas quod etiam viget inter personas alterius sexus. Maxime dolendum est quod praecipui notabiles et principes huius paroeciae cum maximo scandalo huic vitio sunt addicti', rsp 1888), een kwaal die in 1907 nog niet lijkt uitgeroeid (dv 1907). Het aantal onwettige geboorten ligt in Wontergem altijd onder het Oost-Vlaamse plattelandsgemiddelde: 2.4% in 1841-1850; 2.8 in 1861-1875; 3.7 in 1876-1895 en 2.2 in 1896-1910 (art, art cit).

In Zeveren duurt het tot de jaren dertig van de 19e eeuw vooraleer iets minder positief gesignaleerd wordt (dv 1803, 1806, 1809, 1815, 1818, 1832). De pastoor leeft in onmin met de burgemeester die zijn Pasen niet houdt; er worden vier maal per jaar 'conventicula' gehouden en er blijft nog één 'lusor', (toneel?-)speler over (dv 1835). In 1838 en 1842 zijn de spanningen met de burgemeester nog altijd niet van de baan, in die mate dat de pastoor zijn overplaatsing vraagt, wat geweigerd wordt (PB Zeveren, 18-20, 22; Bez 11, deken Annoqué aan bisdom, 22/11/1838). Pastoor Buysse blijft tot 1854 in Zeveren, zij het met weinig fut (dv 1843). In 1843 heeft hij, nav het nakende bezoek van de bisschop maar weinig te melden over zijn parochie: één incestueuze relatie tussen vader en dochter en een kasteelheer die niet in de kerk komt ('dominus habitans in parvo castello prope pastorum qui a multis annis nec paschat nec missa diebus obligationis intersit' PB Zeveren, 23, 14/7/1843). Hij zwijgt voorzichtigshalve over het aantal onwettige geboorten op zijn parochie: dat ligt met zijn 5.7 % ver boven het diocesane plattelandsgemiddelde van 4.8 voor de jaren 1840-1850 (art, art cit). In 1856 en 1859 zouden er geen paasverzuimers zijn, in 1867 één (dv 1856, 1859, 1867). In de jaren zeventig dan weer geen, en geen abusushet 'nisi ordinarii': 'computationes' en ook de fanfare zorgt voor vertier (dv 1870, 1875, 1878). Tijdens de schoolstrijd kiest de burgemeester Cornelis resoluut voor het liberale kamp, ondanks het gegeven dat zijn broer geestelijke is (waarschijnlijk Jan Baptist, ° Zeveren 1822-1880 (!), pastoor van Ophasselt). De gemeente-onderwijzer Camiel de Decker, tevens gemeente-ontvanger, blijft op post, ondanks de druk van pastoor Francis Peleman (° 1818, 1870-1880). Die laatste richt prompt een vrije school op met aan het hoofd de koster van de parochie, Karel Lodewijk de Decker, de broer van de gemeente-onderwijzer... Het gemeentebestuur replekeert met de opening van een avondschool voor volwassenen. In 1882 neemt Camiel de Decker ontslag en wordt schoolhoofd in Aalter (waar hij Léonie Fredericq (1859-1887), Cyriel Buysse niet en gemeente-onderwijzeres aldaar, moet gekend hebben, cfr. Van Elslander art cit). Hij wordt opgevolgd door Edmond Bruyneel (Van Steenkiste, Onderwijs te Zeveren, LvN 1995,2, 92-95). In 1882 zijn er zeven paasverzuimers 'wegens de schoolkwestie' (dv 1882). In 1880 gaan relatief veel kinderen naar de officiële school: 16 j en 14 m, tegen 31 en 32 op de katholieke school (Bracq 2.10.3.13). Pastoor Francis Braekman (° 1831, 1880-1884) moet het spel wel erg (te?) hard gespeeld hebben want hij wordt door de bisschop 'afgezet' ('destitutus', dv 1886) en krijgt geen nieuwe bediening voor zijn dood in 1913. Alles is nu veel beter, schrijft de deken in 1886, met de nieuwe pastoor Jules Roels (° 1837, 1884-1889), dank zij zijn wijze ijver en priesterlijke waardigheid ('Tota facies paroeciae in bonum mutata est per zelum prudentem et gravitatem sacerdotalem neoparochi'): er zijn dan ook geen paasverzuimers meer ('omnes nunc paschant'). Volgens de rsp van 1888 (bez 18, dek deinze) is de lucht in Zeveren dan ook helemaal opgeklaard: allen paschant, geen slechte herbergen, geen vrouwen in de gelagzaal, geen diepe politieke verdeeldheid – er is maar één wolkje aan de lucht: één gezin is geabonneerd op de *Etoile belge*, een slechte krant. Ook in 1907 en 1910 lijkt alles in orde: geen paasverzuimers, 'nullus abusus, nihil boni inducere oportet' (dv 1907, 1910). Het percentage onwettige geboorten ligt na de uitschieter van de jaren veertig onder het gemiddelde (1861-1875: 3.5; 1876-1895: 3.7; 1896-1910: 1.4%) (art, art cit).

Zoals gezegd, bevatten de voor deze bijdrage geraadpleegde fondsen bitter weinig informatie over de twintigste eeuw. Er bestaat wel een momentopname, begin de jaren vijftig, die laat uitschijnen dat er weinig drastische veranderingen optraden in het hierboven geschetste patroon. De zondagsmispraktijk ligt in de jaren 1950-51-52 in alle deelgemeenten tussen de 90 en 100%, behalve te Astene (45 à 60 %). Opvallend is wel de daling van het gemiddeld aantal geboorten per duizend inwoners. In Astene valt dit van 22,5 in 1925-27 naar 12,3 in 1950-51, in Bachte Maria Leerne van 19 naar 16, in Gottem van 21 naar 13,6, in Meigem van 20,3 naar 16,1, in St.Martens-leerne van 15,5 naar 13, in Wontergem van 29 naar 15,5 en in Zeveren van 23,5 naar 20. Enkel Grammene houdt stand (van 22,2 naar 21) en te Vinkt stijgt het geboortecijfer zelfs (van 17,4 naar 20). De daling zal wel aan uiteenlopende factoren te wijten zijn (landvlucht van de jonge gezinnen, veroudering van de bevolking, tertiarisering van de arbeid...), maar kan ook wijzen op veranderende opvattingen inzake voortplanting en contraceptie (Loontjens, 221 en 237).